

NOVÁ DOHODA PRO ENERGETIKU

**CESTY K PRÁVU
NA ENERGII:
ČISTOU, DOSTUPNOU,
PRO VŠECHNY**

- 2** **SHRNUTÍ: PŘÍČINY A ŘEŠENÍ
ENERGETICKÉ KRIZE**
- 6** **ENERGETIKA OD REVOLUCE
PO SOUČASNOST**
- 6** **KROTKÉ DEVADESÁTKY ANEB
POZVOLNÁ CESTA K OTEVŘENÍ
ENERGETICKÉHO TRHU**
- 7** **INTEGRACE DO EVROPSKÉHO
SPOLEČENSTVÍ**
- 8** **OD FINANČNÍHO KOLAPSU
K „TŘESKUTÉMU ROKU“**
- 12** **CESTY K PRÁVU NA DOSTUP-
NOU A ČISTOU ENERGII PRO
VŠECHNY**
- 15** **PRÁVO NA ENERGII: TŘI POSUNY
K ENERGETICE BUDOUCNOSTI**
- 19** **JAK UKONČIT ENERGETICKOU
CHUDOBU A ZRANITELNOST
JEDNOU PRO VŽDY**
- 22** **ZÁVĚR: PRÁVO NA ENERGII
JAKO AGENDA PRO POLITIKU
I OBČANSKOU SPOLEČNOST**

1

SHRNUTÍ: PŘÍČINY A ŘEŠENÍ ENERGETICKÉ KRIZE

Energetika dnes vstoupila do centra pozornosti, takřka nepozorovaně však prostupuje všemi krizemi posledních let: od pandemie koronaviru přes válku na Ukrajině až po rostoucí nerovnosti a změny klimatu. Potřeba radikálně snížit dopady výroby energie na klima a ekologii a současně zajistit spolehlivost dodávek i dostupnost energií patří mezi největší politické výzvy jednadvacátého století.

Evropská unie již od devadesátých let spatřuje řešení v politice jednotného trhu, který má být liberalizován a deregulován podle neoliberalních principů, a přitom posouván směrem k větší udržitelnosti pomocí cenových signálů, jako jsou emisní povolenky. Poslední měsíce však s definitivní platností potvrdily, že stávající systém není ani

klimaticky zodpovědný, ani ekonomicky spravedlivý.

Energetická krize v Evropě trvá už bezmála rok. Ceny energií pro spotřebitele rostou a stále více lidí se propadá do energetické chudoby – stavu, kdy domácnost finančně nedosáhne na energetické služby, bez kterých se neobejde. Ještě před současnou krizí se takový stav týkal až tří set tisíc Čechů,¹ dříve byl nicméně vyšší – některé výpočty odhadují, že v minulé ekonomické krizi se energetická chudoba týkala až čtvrtiny obyvatel republiky.² Očekává se, že také při aktuální krizi počet lidí takto zasažených rapidně poroste, do konce roku může zasáhnout na polovinu českých domácností.³

1. Jde o loňská data. Viz → <https://zpravy.aktualne.cz/ekonomika/tri-sta-tisic-obyvatele-ceska-si-ve-svem-byte-nemuze-dostatec/r-4801a41850d011eb-9d74ac1f6b220ee8/>
2. Jde o data Ministerstva průmyslu a obchodu. Viz → <https://www.mpo.cz/cz/energetika/vyzkum-a-vyvoj-v-energetice/resene-dokoncene-projekty-a-jejich-vystupy/projekty-podporene-v-ramci-1-verejne-souteze-programu-theta/projekt-zranitelnost-zakaznik-a-energeticka-chudoba--260653/>
3. Viz → <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/ekonomika-byznys-rozhovory-v-lednu-prijde-zlom-stat-by-mel-zastropovat-cenu-elektriny-rika-dodavatel-199796>

Energetická chudoba a zranitelný zákazník: kvalitou budov

„Energetická chudoba“ není novým jevem, i přesto se však jedná o termín, pro nějž některé země stále nemají přesnou definici – mezi nimi i Česká republika.

Evropská unie pracuje na společné definici, termín prozatím označuje „stav, při kterém je domácnost ohrožena, pokud má potíže nebo nemůže svou hlavní obytnou

místnost vytopit na teplotu 18 až 21 stupňů Celsia za cenu, kterou si může finančně dovolit“.⁴

Některé země energetickou chudobu definují v návaznosti na příjmy. Například podle zemí Spojeného Království – Skotska, Walesu a Severního Irska – je domácnost energeticky chudá, pokud výdaje na energie činí více než deset procent příjmů.⁵

Expertní názory na měření energetické chudoby a její adekvátní definici jsou však různé⁶, mimo jiné i proto, že domácnosti potřebují finančně dosáhnout také na další energetické služby, jako je napájení spotřebičů či přístup k horké vodě.

Energetická chudoba je spletitý problém, jenž nesouvisí pouze se samotnou výší cen energií, ale například i se zateplením a kvalitou budov. V evropských zemích se energetická chudoba takřka neprojevuje úplnou nemožností topit či osvětlit domácnost, jako spíš nutností každodenního rozhodování mezi teplým domovem a dalšími nezbytnými výdaji, jako je vydatná strava.

Dalším důležitým termínem je v tomto kontextu kategorie „zranitelného zákazníka“, jež má definovat ekonomicky znevýhodněné a ohrožené domácnosti, aby je mohl stát – obzvláště v době krize – efektivně podpořit. Na rozdíl od zemí jako je Francie, Itálie či Slovensko zatím Česká republika vlastní definici zranitelného zákazníka nemá.

Kolaps menších a středních dodavatelů energií navíc zapříčinil, že další statisíce lidí skončily ze dne na den u dodavatelů poslední instance.⁷ Sociologové varují, že v důsledku energetické krize již dnes propukla další vlna půjček, zadlužování, a tedy i exekucí.⁸ Proč lidé v České republice, jedné z nejbohatších zemí světa, nemají dostatek tak základních potřeb, jakými jsou teplo a světlo?

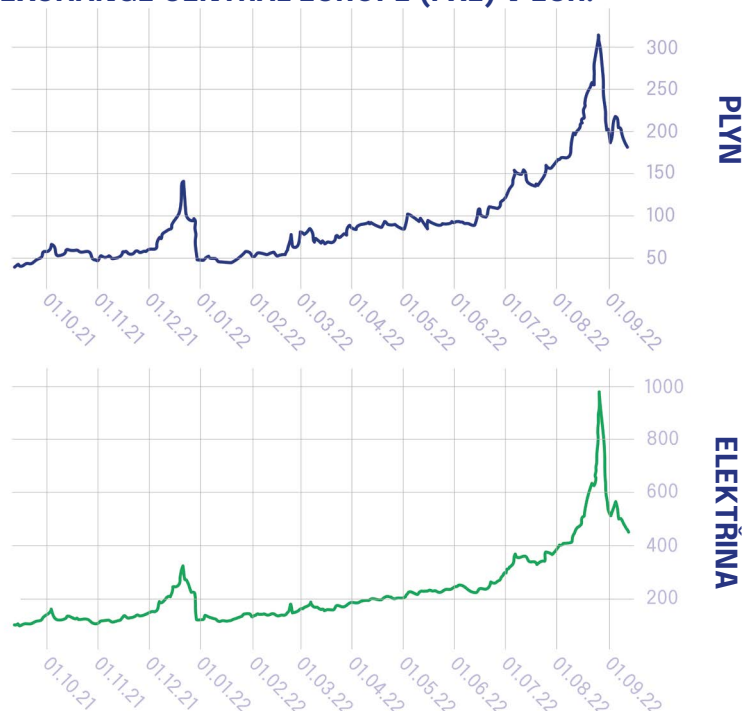
Celoevropská energetická krize začala loni na podzim zejména kvůli rostoucím cenám fosilního plynu.⁹ Letos

ji umocnila ruská invaze na Ukrajinu. Současná krize je specifická tím, že se netýká jen zranitelné části společnosti, ale naopak její většiny.

Zvyšování cen energií od loňského října způsobilo finanční potíže už více než polovině českých domácností – a tento podíl v příštích měsících jen poroste.¹⁰ Podle neveřejné analýzy Ministerstva průmyslu a obchodu stoupe průměrná cena energií meziročně až o 86 %.¹¹ Řada energetických firem přitom vykazuje rekordní zisky.

4. Viz → https://www.mpo.cz/assets/cz/energetika/vyzkum-a-vyvoj-v-energetice/resene-dokonce-projekty-a-jejich-vystupy/projekty-podporene-v-ramci-1-verejne-souteze-programu-theta/2021/7/ECH_ZZ_studie.pdf
5. Viz → <https://www.bpie.eu/wp-content/uploads/2016/11/energypoverthyhandbook-online.pdf>
6. Viz → <https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/Selecting%20Indicators%20to%20Measure%20Energy%20Poverty.pdf>
7. Viz → <https://ekonomickydenik.cz/dodavatele-posledni-instance-konci-za-n nekolik-tydnu-tisicum-domacnosti-muze-hrozit-odpojeni-od-energi/>
8. Viz → <https://domaci.hn.cz/c1-66993750-kvuli-cenam-energi-nam-hrozi-socialni-krize-ktera-tu-desitky-let-nebyla-rika-hule>
9. Viz → <https://ember-climate.org/insights/research/fossil-gas-uk-electricity-prices/>
10. Viz → <https://zpravy.aktualne.cz/finance/vyzkum-potvrdil-ze-s-financi-problemy-kvuli-cenam-energi-m/r-aa8a-6606e33811ecba63ac1f6b220ee8/>
11. Viz → <https://www.e15.cz/byznys/prumysl-a-energetika/ceny-elektriny-stoupnou-mezirocne-o-86-procent-rika-neverejna-vladni-analyza-1391026>

CENY ENERGIÍ NA KOMODITNÍ BURZE POWER EXCHANGE CENTRAL EUROPE (PXE) V EUR.

Teplárenská společnost Veolia Energie ČR loni navýšila čistý zisk více než osminásobně.¹² Korporaci E.ON Energy, v tuzemsku druhému největšímu dodavateli elektřiny, meziročně stoupl zisk o šestapadesát procent.¹³ Energetický a průmyslový holding (EPH) Daniela Křetínského se v červnu stal největší českou firmou.¹⁴

Uprostřed nejhlubší energetické krize v dějinách samostatné České republiky považujeme za důležité zmapovat politická rozhodnutí, z nichž vzešla. Jak se trh s energiemi vyvíjel? Proč svými aktuálními výkyvy tak tvrdě dopadá na spotřebitele, zatímco velké energetické korporace štědrě odměňuje? A jak jej proměnit, aby byl sociálně spravedlivý i ekologicky udržitelný?

Tyto otázky autoři zodpovídají ve dvou částech. První část je historickou analýzou příčin energetické krize a sestává ze tří kapitol o chronologickém vývoji českého trhu s energiemi od roku '89 po současnost. Zaměřuje se především na ceny energií pro spotřebitele ve srovnání se zisky dodavatelů.

Tato analýza ukazuje že:

1. Před rokem 89 podléhala česká energetika neudržitelné formě centralizovaného řízení. Stát sice energie subvencoval a měl tak kontrolu nad cenotvorbou, sektor se však opíral o fosilní paliva a energiemi se plýtvalo. Ekologické škody byly ohromné.
2. Se sametovou revolucí přišla restrukturalizace. Transformace či „liberalizace“ energetiky proběhla relativně pomalu – celá devadesátá léta sektor spadl pod většinovou kontrolu státu. Vše směřovalo k integraci do evropského tržního systému, která byla úspěšně provedena v nultých letech.
3. Evropský energetický trh se vyznačuje třemi prvky: ceny energií určuje primárně trh, obchod s elektřinou je oddělen od její distribuce a výroby, spotřebitelé mají možnost zvolit, od koho energie nakoupí. Krátkodobě tento systém přinesl kýžené výhody: stabilizoval ceny, omezil plýtvání energiemi, zajistil spotřebitelskou svobodu.
4. Poslední rok ukázal trhliny v současném systému, kdy hrstka korporací bohatne na úkor milionů domácností. Deregu-

lovaný trh ceny nestabilizuje, ale je jednou z příčin nynější energetické krize. Moc nad sektorem se koncentruje v rukou stále méně aktérů, zatímco obrovskému množství lidí hrozí energetická chudoba.

Druhá část mapuje možná řešení energetické chudoby a zranitelnosti a cesty k transformaci energetického systému tak, aby byl schopen zajistit všem lidem v naší společnosti dostupnou energii v ekologických mezích.

Mezi ty patří:

1. Zavedení práva na energii – ve smyslu práva na míru energetických služeb dostatečnou pro naplňování základních potřeb jako je světlo, teplo a příprava potravy. Garantování základních potřeb jako praktické uplatnění „politiky dostatku“ odstraní strach a umožní výrazněji než dnes omezit nadspotřebu zdrojů, v tomto případě fosilních.
2. Rozvoj dostupného a energeticky účinného bydlení – založený na zpřístupnění úsporných a obnovitelných energií (zateplování či solární panely na střechách) všem domácnostem. Rapidní snížení spotřeby energie v budovách a rozvoj domácích obnovitelných zdrojů souběžně se zajištěním dostupného bydlení ve vysokém energetickém standardu všem.
3. Demokratizace energetiky – rozšíření kontroly uživatelů a uživatelek nad energetickým systémem a jeho výnosy prostřednictvím komunitní, družstevní či obecní energetiky i veřejného vlastnictví. Podpora návratu městských energetických podniků do rukou obcí (takzvaná „remunicipalizace“) a rozvoj vlastní obecní obnovitelné energetiky. Kroky vedoucí k obnovení veřejné kontroly nad dnešními tradičními energetickými podniky.
4. Přijetí politik umožňujících realizaci výše zmíněných cílů shrnutých v tabulce níže:

12. Viz → <https://forbes.cz/veolia-energie-cr-loni-osminasobne-navysila-zisk-rok-2022-bude-slozity/>

13. Viz → <https://oenergetice.cz/energetika-v-cr/dve-hlavni-firmy-skupiny-e-on-cr-zvedly-cisty-zisk-o-miliardu-na-sest-miliard-kc>

14. Viz → <https://www.ephholding.cz/tiskove-zpravy/energeticky-a-prumyslov-y-holding-se-stal-nejvetsi-ceskou-firmou/>

NÁVRH	CO TO ZNAMENÁ	PROČ TO POTŘEBUJE- ME	HLAVNÍ PŘÍNOSY
UZNÁNÍ PRÁVA NA ENER- GII A SOCIÁLNÍ TARIF / POUKAZ NA ENERGIE	Zakotvení práva na energii a ochrana zranitelných zákazníků omezením možnosti dodavatelů je odpojovat, zavedení úsporných tarifů či poukazů zajišťujících přístup k základnímu množství energie všem.	Energie dostatečná k pokrytí dalších základních životních potřeb je klíčovou potřebou a předpokladem důstojného života. Ve vyspělé společnosti, která si to může dovést, by měla být právem, dostupným všem.	+ Energie dostupná v základním množství všem + Přímé omezení energetické chudoby a zranitelnosti
UHLÍKOVÁ DIVIDENDA	Redistribuce části výnosů ze zpoplatnění uhlíkových emisí (formou povolenek či daní) v podobě uhlíkové dividendy vyplácené rovným dílem všem spotřebitelům.	Uhlíková dividenda bude motivovat ke snižování spotřeby fosilních paliv (dle principu „znečišťovatel platí“) a zajistí, že náklady se ve společnosti rozdělí spravedlivě.	+ Snižování spotřeby fosilní energie a emisí + Snižování příjmové nerovnosti a chudoby + Podpora energetické transformace u nejširší veřejnosti
INVESTICE DO OBNOVI- TELNÝCH ZDROJŮ, ÚSPOR A VYUŽITÍ DRUHOTNÝCH ZDROJŮ ENERGIE	Masivní veřejné investice do snižování spotřeby, energetického managementu a rozvoje kapacity obnovitelných zdrojů.	Snižování spotřeby a rozvoj výroby energie z obnovitel- ných zdrojů zajistí dostatečné množství energie pro všechny.	+ Snižování spotřeby fosilní energie a emisí + Nižší ceny energií pro spotřebitele + Dostupnost energie
ZPŘÍSTUPNĚNÍ OBNOVITELNÝCH ZDROJŮ A ÚSPOR VŠEM	Dotační podpora samovýroby energie z obnovitelných zdrojů, zejména solárních střešních a tepelných čerpadel, zateplování budov a zpřístupnění dotací i nejhudším domácnostem.	Neefektivně nastavené dotace dnes často vylučují ty, kteří by přínosy obnovitelných zdrojů – úspory a možnost snížení závislosti na stále dražších fosilních palivech – potřebovali nejvíce. Zpřístupnění dotací i nízkopříjmovým domácnos- tem zajistí, že podpora se dostane těm, kteří ji potřebují nejvíce.	+ Snižování účtů za energii i pro nízkopříjmové domácnosti + Snižování příjmové nerovnosti a chudoby + Podpora energetické transformace u nejširší veřejnosti
OCHRANA NÁJEMNÍC A NÁJEMNÍKŮ	Zavedení ochranných opatření, která sníží náklady na bydlení a ochrání nájemníce a nájemníky před zvyšováním nájmů odůvodňovaným renovací budov. Zastropování růstu nájmů růstem mezd a zrušení krátkodobých smluv.	V nájemním bydlení hrozí přena- sání nákladů na renovace na nájemníce a nájemníky. Vysoké ceny bydlení v souběhu s vysokými cenami energií navíc přímo přispívají k energetické chudobě.	+ Snižování příjmové nerovnosti a chudoby + Podpora energetické transformace u nejširší veřejnosti
POLITIKA DOSTUPNÉHO BYDLENÍ	Podpora družstevní a obecní bytové výstavby, zákon o sociálním bydlení.	Dlouhodobé řešení bytové nouze vyžaduje přijetí zákona o sociálním bydlení, dostupné i těm, kteří by si jej jinak nemohli dovést, a rozšíření fondu dostupného bydlení v mimotřížním režimu.	+ Snižování příjmové nerovnosti a chudoby + Podpora energetické transformace u nejširší veřejnosti
PODPORA KOMUNITNÍ ENERGETIKY	Legislativní zakotvení a dotační podpora výroby obnovitelné energie v rukou samotných občanů, ať už prostřednictvím energetických společností, družstev či obcí.	Výroba energie v rukou samotných občanů umožňuje odstránit se od závislosti na velkých fosilních korporacích a zajistit dostupnější energii všem.	+ Snižování spotřeby fosilní energie a emisí + Nižší ceny energií pro spotřebitele + Dostupnost energie
REMUNICIPALIZACE A ROZVOJ OBECNÍ ENERGETIKY	Podpora získávání městských tepláren a dalších městských energetických podniků zpět do rukou obcí, podpora rozvoje vlastní obnovitelné energetiky a úspor na úrovni obcí a podpora alternativních obchodních modelů založených na dodávání energetických služeb místo energie samotné.	Energetika ve vlastnictví obcí umožňuje udržet zisky z plateb za energii v lokální ekonomice a reinvestovat zisky do dostupnějších cen energií pro spotřebitele nebo rozvoje obnovitelných zdrojů a úspor.	+ Snižování spotřeby fosilní energie a emisí + Nižší ceny energií pro spotřebitele + Dostupnost energie
TRANSFORMACE VELKÝCH FOSILNĚ-ENERGETICKÝCH FIREM	Změna právní formy velkých energetických společností a jejich orientace na naplňování potřeb v ekologických mezích, demokratické zapojení uživatelů a zaměstnanců do správy energetických firem.	Velké oligopolní korporace dnes extrahují z energetického systému zisky na úkor spotřebitelů a brzdí energetickou transformaci. Proměna jejich institucionální podoby umožní lepší kontrolu cen i rychlejší dekarbonizaci energetiky.	+ Snižování spotřeby fosilní energie a emisí + Nižší ceny energií pro spotřebitele + Dostupnost energie

2

ENERGETIKA OD REVOLUCE PO SOUČASNOST

1. Krotké devadesátky aneb pozvolná cesta k otevření energetického trhu (1989–2001)

Rozsáhlá transformace energetiky se stala prioritou záhy po sametové revoluci. Český – respektive československý – energetický sektor za komunismu podléhal způsobu centralizovaného řízení, jenž nebyl udržitelný ani ekonomicky, ani ekologicky.

Většinu energetického mixu před listopadem '89 tvořilo uhlí, těžené z velké části v českém pohraničí za cenu jeho kolosální devastace.¹⁵ Intenzivní těžba a spalování fosilního paliva měly ničivé dopady nejen na životní prostředí, ale i na zdraví obyvatel.

Znečištění ovzduší v osmdesátých letech dosáhlo astronomických úrovní – a bylo jedním z impulsů k pádu komunistického režimu.¹⁶ Sametové revoluci konečkonců předcházely ekologické protesty v Teplicích, kde místní demonstrovali proti neúnosnému smogu.¹⁷

Stát přitom fosilní energetiku štědře subvencoval, aby byla elektrina pro spotřebitele co možná nejlevnější.¹⁸ Ceny energií proto byly dlouhodobě nízké, v důsledku však země vykazovala ohromnou energetickou spotřebu. S elektrinou se – ostatně jako v celém východním bloku – jednoduše plynulo. Energetická náročnost Československa byla oproti zemím západní Evropy více než dvojnásobná.¹⁹

15. Viz → <https://ekolist.cz/cz/publicistika/priroda/uhli-bylo-motorem-ekonomiky-i-zivobytim-mnoha-lidi>

16. Viz → <https://radiozurnal.rozhlas.cz/smog-v-80-letech-nevidel-jsem-ani-na-chodnik-popisuje-ustecky-archivar-6299282>

17. Viz → <https://ct24.ceskatelevize.cz/domaci/2975009-komunisticky-rezim-se-zacal-drolit-v-teplicich-ekologicke-demonstrace-ukazaly-ze-se>

18. Viz → Jakubová Niedermayerová, Soňa, 2014. Dopady liberalizace českého energetického trhu. Brno. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Katedra ekonomie, s. 16.

19. Jakubová Niedermayerová, s. 8.

Garnitury devadesátých let se proto ujal restrukturalizace celého sektoru po neoliberálním vzoru Evropské unie. Cílem bylo státní kolos rozdrolit privatizací a liberalizací, aby se i energetika začala řídit pravidly volného trhu.²⁰ Porevoluční vlády tak přitom činily i z geopolitických důvodů. Přiblížení energetiky unijnímu standardu bylo jedním z předpokladů členství v Evropské unii.²¹

Už v roce 1990 proto vzniká osm regionálních energetických akciových společností (REAS), jež mají napomoci oddělení výroby energie (připadala z asi tří čtvrtin ČEZu) od její distribuce.²² V REAS i v ČEZu však měl stát nadále většinový podíl.²³ Na počátku roku 1992 proto vláda schválila Státní energetickou politiku České republiky, jež má vést k otevření trhu s energiemi.

Nová koncepce slibuje především „demopolizaci“ ČEZu nejpozději během druhé privatizační vlny, tedy v roce 1994.²⁴ Také první Klausova vláda (1992–96) ve svém programovém prohlášení psala, že „[považuje] za nezbytné, aby liberalizace cen energetických zdrojů byla dokončena v prvních dvou letech fungování této vlády“.²⁵

Takový obrat však ve stanoveném čase nenastal. Tvorba energetického trhu se výrazně prodloužila. Na konci dekády měl stát většinový podíl v ČEZu, Transgasu a v pěti z osmi distribučních větví REAS.²⁶

Vznik energetického trhu tedy probíhal pomalu a s řadou specifíků. Oproti jiným sektorům se vymyká známým příběhům o „divokých devadesátkách“. Liberalizace se odehrála postupně a byla politicky komplikovaná, snad kvůli setrvačnosti komunistického řízení, snad z obavy z možných dopadů na spotřebitele.

První porevoluční dekáda proto končí rozporuplně. České republice se podařilo razantně snížit emise síry, především skrze modernizaci a odsíření uhelných elektráren.²⁷ Zároveň byl energetický sektor nadále pod větší novou kontrolou státu a energiemi se plýtvalo.

Klíčový zlom představuje Energetický zákon z roku 2000, jež stanovuje parametry energetického trhu a dává vzniknout novým státním institucím. Hlavní z nich je Energetický regulační úřad (ERÚ) s cílem „zejména [chránit] oprávněné zájmy zákazníků a spotřebitelů v energetických odvětvích“.²⁸

Úřad má dále mimo jiné dohlížet na férové tržní podmínky a zamezovat monopolizaci.

Energetický zákon, jímž kulminují transformační snahy devadesátých let, vstupuje v platnost s novým stoletím 1. ledna 2001. A udává směr nadcházející liberalizaci energetického trhu.

2. Integrace do evropského společenství – více trhu, méně regulací (2001–2007)

Komplikacím navzdory vstupuje Česká republika v roce 2004 do Evropské unie s energetickým trhem, který se ve většině ohledů vyrovná svým unijním protějškům.²⁹ Začíná totiž fungovat na principech volného trhu: konkurence mezi dodavateli či utlumování státních zásahů.

Zároveň nelze tvrdit, že liberalizaci české energetiky Unie jakkoli „zapříčinila“ – nanejvýš celý proces urychlila. Akademici se shodují, že reformy směrem k otevření trhu byly kvůli národním i celosvětovým ekonomickým trendům de facto nevyhnutelné.³⁰ Vzhledem k monitoringu Evropské unie však měly jasnější koncepci i časový rámec, otevření trhu s elektřinou bylo zcela kompletní v roce 2006, trh s fosilním plynem následoval o rok později.³¹

Liberalizace se vyznačuje třemi hlavními prvky. Za prvé, ceny energií určuje primárně trh a státní instituce mají na cenotvorbu až na výjimky zanedbatelný

20. Vlček, Tomáš et al., 2019. The Energy Sector and Energy Policy of the Czech Republic. Brno: Masaryk University Press, s. 20.
21. Vlček et al., s. 21.
22. Vlček et al., s. 29.
23. tamtéž
24. tamtéž
25. Viz → <https://www.vlada.cz/assets/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/prehled-vlad-cr/1993-2010-cr/vaclav-klaus-1/Programove-prohlaseni-vlady.pdf>
26. Vlček et al., s. 30.
27. Viz → <https://oenergetice.cz/energetika-v-cr/revoluce-spustila-ekologizaci-zdroju-podle-ekologu-nesmi-prestat>
28. Viz → <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=458&r=2000>
29. Vlček et al., 39.
30. Vlček et al., 36.
31. Viz → <https://oenergetice.cz/trh-s-elektrinou/draft-ucastnici-trhu-s-elektrinou>
32. Více o cenotvorbě na trhu s elektřinou například na → <https://faktaoklimatu.cz/explainery/cena-elektriny-na-trhu>

vliv.³² Za druhé, obchod s elektřinou má být oddělen od její distribuce a výroby (tedy přinejmenším teoreticky, kolosy typu ČEZ mají svým pokrytím vertikálně výroba-distribuce-prodej nadále ojedinelou výhodu). Koncept známý také jako unbundling má podnítit soutěž napříč energetickým sektorem a zabránit tak monopolizaci. Za třetí, díky konkurenci v rámci rozmanitého trhu si spotřebitelé mohou vybrat, od jakého dodavatele energie nakoupí.

KDO OVLÁDÁ TRH S ELEKTŘINOU A PLYNEM

PODÍL NA DODÁVCE ELEKTŘINY KONCOVÝM ZÁKAZNÍKŮM V ROCE:	2020	2021
ČEZ prodej	31,55%	34,55%
E.ON Energie	18,84%	15,59%
Pražská energetika	9,03%	8,81%
Innogy energie	5,16%	6,05%
ČEZ a.s.	4,08%	2,84%
EP ENERGY TRADING	3,93%	3,89%
BOHEMIA ENERGY entity	3,58%	3,09%
Veolia Komodity ČR	2,93%	2,61%
CENTROPOL ENERGY	2,25%	2,05%
Amper Market	2,21%	2,09%
Slovenské elektrárne	2,19%	2,86%
Pražská plynárenská	2,18%	2,65%
Lumius	1,99%	2,11%
MND	1,36%	1,38%
ENGIE Energy Management CZ	1,25%	1,49%
CARBOUNION BOHEMIA	0%	1,52%
Ostatní	7,46%	6,41%

Zdroj: OTE, skrze Ekonomický deník

PODÍL NA DODÁVCE PLYNU KONCOVÝM ZÁKAZNÍKŮM V ROCE:			
	2020		2021
Innogy energie	28,54%	Innogy energie	29,90%
Pražská plynárenská	12,56%	Pražská plynárenská	13,61%
E.ON Energie	8,42%	E.ON Energie	7,61%
ČEZ a.s.	7,58%	ČEZ prodej	7,09%
ČEZ prodej	6,59%	VNG Handel & Vantriep GmbH	5,51%
VNG Energie Czech	5,56%	ČEZ a.s.	5,37%
LAMA energy	3,65%	WINGAS GmbH	4,19%
BOHEMIA ENERGY entity	3,46%	LAMA energy	3,16%
WINGAS GmbH	3,22%	MND	3,10%
MND	2,98%	BOHEMIA ENERGY entity	2,58%
ENGIE Energy Management CZ	2,75%	ORLEN UNIPETROL RPA	2,35%
UNIPETROL RPA	2,47%	EP ENERGY TRADING	2,12%
EP ENERGY TRADING	2,41%	Lumius	1,78%
Lumius	2,04%	Veolia Komodity ČR	1,60%
Veolia Komodity ČR	1,36%	ENGIE Energy Management CZ	1,40%
SPP CZ	1,35%	SPP CZ	1,32%
Ostatní	4,98%	RWE Supply & Trading CZ	1,06%
		Ostatní	6,24%

Zdroj: OTE, skrze Ekonomický deník

Otevřený trh navíc v Evropě přesahuje národní hranice. Unie buduje jednotný trh s elektřinou a fosilním plynem už od devadesátých let – energie proto dnes proudí celou Evropou a skupují se na burzách z obchodních uzlů.³³

Málo regulovaný systém měl přinést řadu výhod. Jeho stoupenci poukazují obzvláště na stabilizaci cen a spotřebitelskou svobodu. Ceny jsou oproti státům řízené energetice údajně předvídatelnější a méně kolísavé.

Tržní mechanismy totiž mají zajistit, aby byly energie pro všechny cenově dostupné, zároveň však nikoli tak levné, aby se s energií plýtvalo. A pokud je odběratel s cenou přesto nespokojený, vždy může přejít k jinému dodavateli – zní neoliberalní argument.

Otevření energetického trhu však mělo být výhodné i pro státní kasu. V liberalizovaném modelu stát ceny energií nijak nesubvencuje, má rozvázané ruce a může ušetřené finance směřovat do jiných resortů. Výměnou se však, s výjimkou občasných regulačních zásahů, vzdává kontroly nad konečnou cenou pro domácnosti i firmy.

Nastavení trhu s energiemi se od dovršení liberalizace v roce 2007 takřka nezměnilo – na národní úrovni nastaly dílčí změny, na unijní zase hlubší integrace společného trhu. Za tu dobu se však ukázalo, že stávající systém není zdaleka tak stabilní, jak se zprvu mohlo

zdát. A že svoboda spotřebitele je vykoupena hrozbou existenční nejistoty. Zatímco korporace bohatnou, čím dál více lidí se propadá do energetické chudoby.

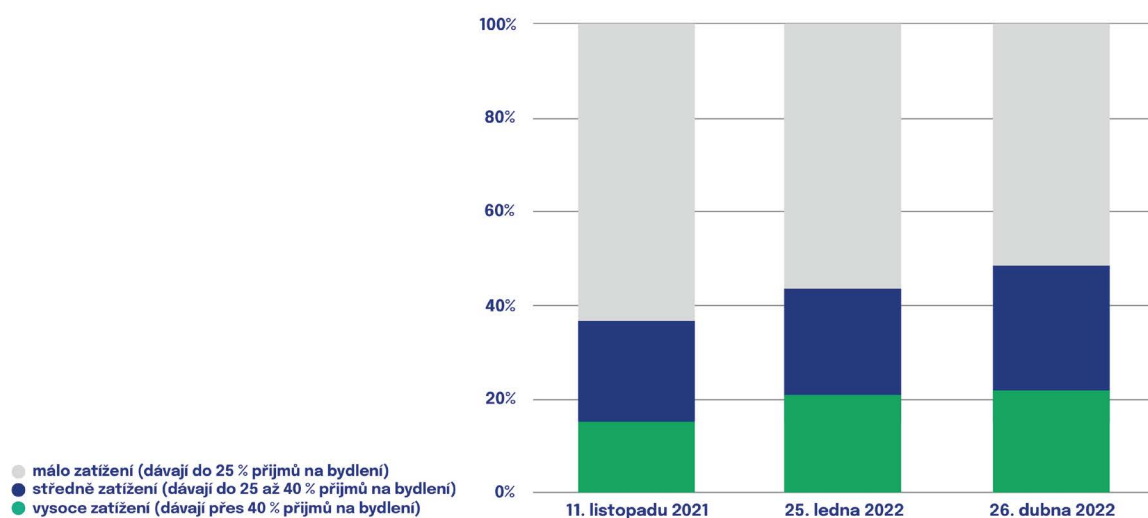
3. Od finančního kolapsu k „třeskutému roku“. Energetická krize coby symptom, nikoli anomálie (2008-současnost)

Po dokončení liberalizace byl energetický trh vystavěn několika otřesům, včetně finančního kolapsu v roce 2008. Žádný z nich však nebyl tak dalekosáhlý jako krize, jež začala loni na podzim a trvá dodnes.

Takřka neregulovaný obchod s energiemi přitom nikdy nebyl sociálně smírlivý. Ještě před propuknutím současné krize se s energetickou chudobou potýkalo na tři sta tisíc obyvatel a v současnosti čím dál více českých domácností zatěžují extrémní výdaje na bydlení.³⁴ Trh jejich existenční problémy nevyřešil, stát jim neuměl (či nechtěl) pomoci. Česká republika koneckonců stále nedefinovala pojmy energetická chudoba a zranitelný zákazník, čímž se dále poskytnutí cílené a efektivní pomoci dlouhodobě komplikuje.

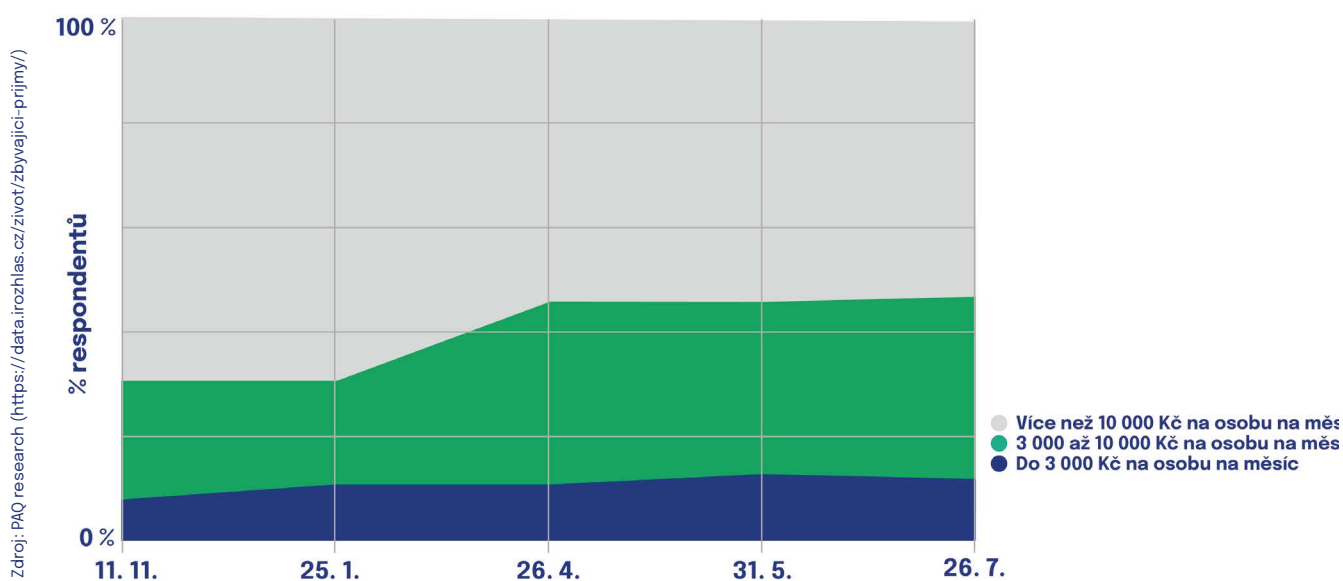
33. Viz → <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/cs/sheet/45/internal-energy-market>

JAK VÝDAJE ZA BYDLENÍ ZATĚŽUJÍ DOMÁCNOSTI

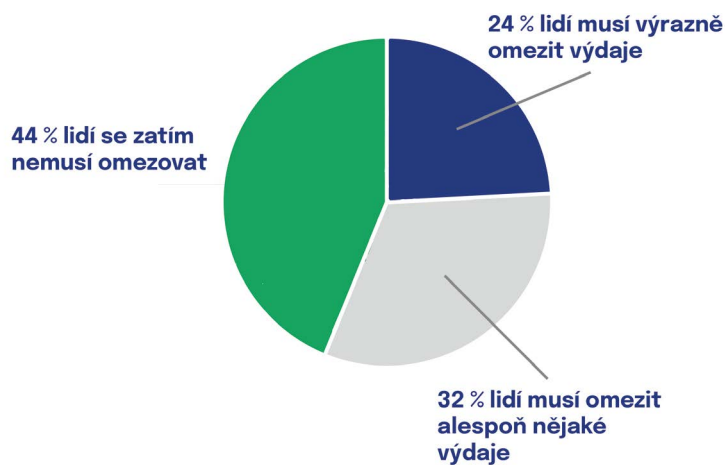
Zdroj: PAQ research (https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/paq-research-data-domacnosti-chudoba-bydleni-inflace-zivot-k-nezaplacen_2205110600_ank)

KOLIK DOMÁCNOSTEM ZBÝVÁ PO ZAPLACENÍ NEJNUTNĚJŠÍCH VÝDAJŮ

Zdroj: PAQ research (<https://data.irozhlas.cz/zivot/zbyvajici-prijmy/>)

DOMÁCNOSTI PLATÍ ZVÝŠENÉ ZÁLOHY ZA ENERGIE

Zdroj: IPSOS (<https://www.ipsos.com/cs-cz/rostou-obavy-z-rustu-cen-ceske-domacnosti-hledaji-usporna-reseni>)

34. Viz → https://www.irozhlaz.cz/zivotni-styl/spolecnost/vyzkum-chudoba-ceny-energie-inflace-sociolog_2205111912_gut
35. Viz → <https://ekonomickydenik.cz/za-posledni-rok-z-energetického-trhu-zmizelo-25-dodavatele-posiluje-cez-in-nogy-i-mnd>
36. Více o dějinách liberalizace např. na → http://www.mas-moravsky-kras.cz/create_file.php?id=962
37. Viz → <https://www.e15.cz/byznys/prumysl-a-energetika/ceny-energie-pujdou-opet-nahoru-nekteri-dodavatele-zdrazi-az-o-desitky-procent-1391460>

Nedřešenou koncepcí státní podpory tak vláda ještě prohlubuje současnou krizi. Na obranu liberalizovaného trhu je třeba uvést, že nevídané události posledních let – pandemie covidu, válka na Ukrajině, kolabující produkce potravin – se nevyhnutelně musely promítnout do fungování každého sektoru. Otevřený trh v České republice navíc do velké míry vedl k výše popsáným výhodám.

Zároveň však takřka neregulovaný trh není nečinným aktérem, nýbrž spoluviníkem rostoucích cen energií. Třeskutá krize trvá již téměř rok a energetické společnosti, ani tržní mechaniky ji za tu dobu nijak neusměrnily, naopak.

Současný systém totiž za všech okolností upřednostňuje zisk před vším ostatním. Energetická krize v důsledku není výjimkou z pravidla či nechtěnou externalitou liberalizovaného trhu – je jeho součástí. Nedostatek regulací zraňuje zákazníky hned ve třech ohledech.

Za prvé, málo regulovaný trh vede k pokřivení soutěže a destabilizaci cen. Podle únorových dat za poslední rok zkrachovalo či z trhu odešlo pětadvacet

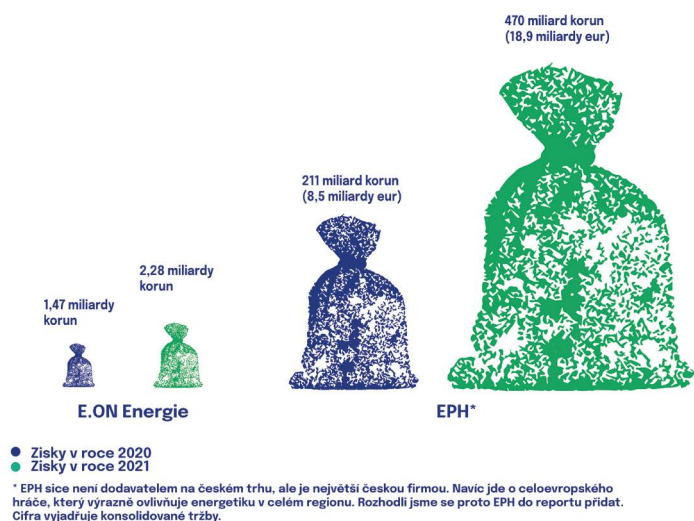
dodavatelů – mezi nimi i Bohemia Energy a její dceřiné firmy – a další budou podle expertů následovat.³⁵ Posilují naopak velcí hráči, jako je ČEZ či E.ON, kteří tak utvrzují své dominantní postavení na trhu.

Liberalizace měla zamezit monopolizaci, v době krize však vede spíše k opaku.³⁶ Kontrola nad českým energetickým trhem se koncentruje v rukou čím dál méně aktérů. Je to problém, který mohou paradoxně vyřešit právě regulace – či změna systému.

Jak navíc dokazuje právě říjnový případ Bohemia Energy, současný systém nijak negarantuje přijatelné ceny energií. Na milion domácností se přes noc ocitlo v režimu dodavatele poslední instance, které znamenalo skokové, pro mnoho lidí takřka likvidační zdražení.

Hlavní výhodou deregulovaného trhu měla být stabilita a předvídatelnost, poslední rok však pozorujeme přesný opak: spotřebitelé žijí v sílící nejistotě a strachu z budoucnosti. Ceny energií napříč dodavateli mezitím dál rostou a dosahují nevídaných cifér.³⁷

ZISKY ENERGETICKÝCH KORPORACÍ LÁMOU REKORDY

Pozn.: Ne všechny energetické korporace zvýšily zisky a u některých se vysoké ceny plynu a elektřiny projeví až letos, tzn. budou ve výroční zprávě příští rok. Pro účely tohoto reportu jsme proto pro ilustraci vybrali ty energetické firmy, které meziročně výrazně zbohatly.

Pozn.: Většinově státní ČEZ vykazuje zisky s větší pravidelností, jsou už proto známy čisté zisky za první pololetí letošního roku. ČEZ očekává celoroční čistý zisk mezi 60 a 65 miliardami korun.

Za druhé, současný trh nevede ani k proklamované spotřebitelské svobodě. Český stát dlouhodobě omezuje rozvoj lokální a komunitní energetiky.³⁸ Možností energii vytvářet či odebírat od menšího nezávislého dodavatele je poskrovnu. Běžný český spotřebitel proto nemá absolutní svobodu výběru, obvykle jen může volit menší zlo.

Většinu dodavatelů (i když zdaleka ne všechny), ze kterých může spotřebitel na českém trhu vybírat, lze rozdělit do dvou základních kategorií: energetičtí giganti, kterým v podstatě nehrozí kolaps (například ČEZ), a mnohdy levnější, zato krizím náchylnější spekulanti (mezi které patřila i Bohemia Energy). Spotřebitelé povětšinou volí mezi mnoha odstíny dvou typů dodavatelů, jenž sice vykazují rozdílnou vnitřní strukturu a byznysový model, ale v konečném důsledku zákazníkovi dávají na výběr pouze mezi cenou a stabilitou. Výjimky bývají vzácné a je jich poskrovnu.

A konečně za třetí, současný systém je komplikovaný a těžší z neznalosti spotřebitelů. Proces oddělení jednotlivých procesů výroby a přenosu energie mimo jiné zapříčinil, že celý sektor zneprůhledněl a jeho fungování je obtížné pochopit.³⁹ Pro mnohé není zřejmý rozdíl mezi distributorem a dodavatelem, natož aby si mohli osvojit vývoj cen na energetických burzách.

I proto, navzdory snahám ERÚ, přetrvává problém takzvaných „energošmejďů“ a dalších podvodných rychlokvašek, kteří bohatnou na zoufalé snaze lidí ušetřit.⁴⁰ Devět z deseti zprostředkovatelů dodávek energií letos porušilo zákon.⁴¹ Trh totiž zákazníkům neposkytuje dostatečnou ochranu.

Z událostí posledních týdnů lze vidět, že proměny energetického sektoru probíhají celosvětově a zdaleka nejsou u konce. Český premiér Petr Fiala oznámil záměr de facto zestátnit minimálně část společnosti ČEZ.⁴² Znárodňovat plánují i ve Francii, konkrétně energetického giganta EDF.⁴³ Část ekonomických velmocí ze skupiny G7 nyní navrhuje opatření, jež bylo ještě před čtvrt rokem nemyslitelné: globální zastropování cen energií.⁴⁴

Z aktuální krize není cesty zpět, jen kupředu. Velká část zdánlivě ustálených politických skutečností se k nepoznání změní. Je proto na čase se ptát, jak by mohl vypadat energetický systém, který nebude sloužit primárně ziskům korporací, nýbrž veřejnému zájmu, aby lidé měli dostatek dostupné energie produkované ekologicky i sociálně udržitelným způsobem.

38. Viz <https://plus.rozhlas.cz/komunitni-energetika-cesku-hlavne-chybi-legislativa-zduraznuje-zastupce-hnuti-8758087>

39. Elektrina na liberalizovaném trhu putuje od výrobců k provozovateli přenosové soustavy, následně k distributorovi, který ji dodává ke spotřebiteli. Sami spotřebitelé však platí dodavateli. Více např. na <https://www.greenpeace.org/czech/clanek/15043/proc-elektrina-zdrazuje-a-jak-vznika-jeji-cena-zname-odpoved-na-palcive-otazky/>

40. Viz <https://www.eru.cz/pozor-na-energosmejdy-kteri-ted-spotrebitelum-nabi-zeji-e2-80-9epomoc->

41. Viz <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/ekonomika-firmy-energosmejdi-utoci-na-seniory-vyuzivaji-paniky-z-rychle-rostoucich-cen-203908>

42. Viz <https://zpravy.aktualne.cz/ekonomika/projev-premiera-potvrdil-spekulace-o-rozdeleni-cez-uvodli-os/r-e39a-0a2ef2ef11ecba5b0cc47ab5f122/>

43. Viz <https://byznys.hn.cz/c1-67090810-francouzsko-vlada-chysta-uplne-znarodneni-edf-akcie-reagovaly-rustem-o-vice-nez-10-procent>

44. Viz <https://www.theguardian.com/business/2022/jun/28/global-energy-price-cap-g7-proposal>

3

CESTY K PRÁVU NA DOSTUPNOU A ČISTOU ENER- GII PRO VŠECH- NY

Hypotéza, podle níž k oběma cílům vede tatáž cesta, totiž neobstála ve srážce s realitou. A státy si budou muset nyní vybrat: buďto ochrana veřejných zájmů občanů, nebo zisky spekulantů a korporací.

Historická analýza výše ukazuje, že energetická krize roku 2021 je jen vyvrcho- lením řady vad energetického modelu, který se u nás vyvinul v posledních třech desetiletích. Liberalizace a marketiza- ce energetického sektoru, postupující v několika „vlnách“ mezi lety 1989 a 2008, sice dokázala utlumit nehorázné plýtvání typické pro státně-socialistický režim, učinila tak ovšem za cenu proměny ener- gie ve zboží, které na trhu není dostupné všem v míře nezbytné pro pokrytí jejich

základních potřeb. Energie jako zboží navíc podléhá dramatickým výkyvům cen komodit (např. fosilní plyn) na světových trzích.

Spotřebitelé jsou tak do značné míry vy- dáni tržní hře oligopolu několika soukro- mých vlastníků, kteří mohou ze systému extrahovat nadhodnotu na jejich úkor. Nad rámec přímo „energeticky chudých“ domácností zde existuje ještě širší množina domácností vystavených „ener- getické zranitelnosti“, tzn. riziku pádu do existenčních potíží při výraznějších výkyvech cen.

Tyto nedostatky se dramaticky projevíly při energetické krizi počínaje rokem 2021 v důsledku rostoucí poptávky po fosilním

plynu během postpandemického oživení ekonomiky, a ještě se prohloubily v důsledku dopadů války na Ukrajině, která navíc postavila Evropskou unii před výzvou zbavit se nebezpečné závislosti na agresivním autoritářském Putinově režimu v Rusku. Energetická chudoba a zranitelnost, problém, který existoval mimo zorné pole většinové společnosti prakticky celé polistopadové období, se tak začal týkat řádově většího spektra domácností.

Děje se tak navíc v době, kdy energetika musí projít proměnou s cílem zásadního snížení uhlíkových emisí a řešit existenční ohrožení pro život na celé planetě Zemi, plynoucí z globálního oteplování a s ním související klimatické krize.⁴⁵ Souběh vícečetných, propojených a prohlubujících se krizí staví energetickou politiku České republiky před řadu výzev. Potřebujeme provést nejen rychlý odchod od fosilních paliv a jejich nahrazení obnovitelnými zdroji spolu s proměnou regionů a odvětví doposud závislých na fosilních zdrojích, ale také zajistit v kontextu této proměny dostupnost dostatečné úrovně energetických služeb pro všechny obyvatele země.

Občanské organizace sdružené kolem iniciativy Nová dohoda přišly v této situaci s výzvou k „Nové dohodě pro energetiku“, která by opatření zbavující závislosti nedemokratických režimech, řešení klimatické krize, a zajištění dostupné energie všem spojila do celistvé vize energetiky ekologičtější, sociálnější a bezpečnější pro demokracii.

Nová dohoda pro energetiku navrhuje v tzv. šesti krocích k soběstačnosti:

1. Opuštění závislosti na fosilních palivech jako základní cíl energetické politiky
2. Maximalizaci úspor energie, zejména ve vytápění budov a v průmyslu, kde je spotřeba ruského plynu největší
3. Technologie budoucnosti, zejména obnovitelné zdroje energie, jejichž rozvoj umožní fosilní paliva nahradit
4. Energetickou soběstačnost komunit a regionů místo závislosti na fosilních korporacích
5. Spravedlivou transformaci pro regiony a pracující, jichž se transformace bude týkat

6. Odstranění energetické chudoby a zajištění dostupné energie pro všechny prostřednictvím realizace komplexní sady opatření k zajištění práva na energii.⁴⁶

Cílem následující analýzy je pokusit se komplexně popsat možné cesty k uskutečnění posledního bodu. Možnosti opuštění závislosti na fosilních palivech prostřednictvím maximalizace energetických úspor a nahrazení zbývajících spotřeby obnovitelnými zdroji byly analytiky a experty popsány opakovaně a zevrubně – naposledy ve studiích demonstrujících uskutečnitelnost odříznutí se od ruského plynu již do roku 2025 právě na bázi kombinace úspor a urychlení rozvoje obnovitelných zdrojů.⁴⁷ Stejně tak je zpracována řada podrobných analýz k možnostem rozvoje komunitní energetiky, jež zajišťuje větší soběstačnost domácností, obcí a regionů⁴⁸ – i k opatřením potřebným pro „spravedlivou transformaci“.⁴⁹ Naopak potřeba odstranění energetické chudoby a zajištění dostupné energie pro všechny je ve veřejné debatě tématem poměrně čerstvým, souvisejícím s aktuální krizí a narůstajícími cenami.

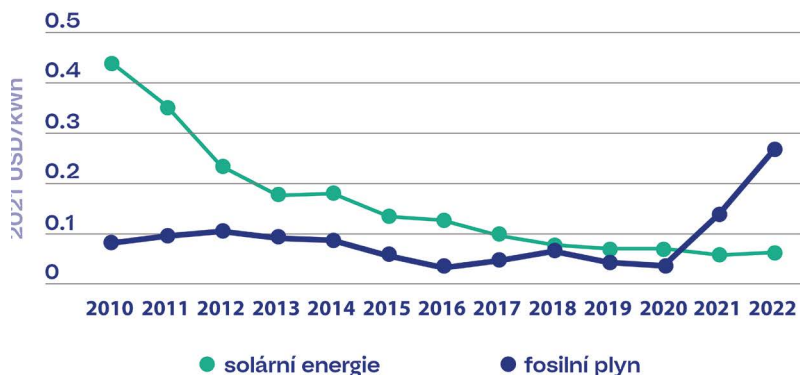
45. Viz například → <https://denikreferendum.cz/clanek/33734-zprava-osn-o-klimatu-v-sazce-je-vsechno-rozhodovat-bude-kazdy-zlomke-otepleni>
46. Viz → <https://novadohoda.cz/nova-dohoda-pro-energetiku/>
47. Ember et al., 2022CDE. EU can stop Russian gas imports by 2022. Dostupné z: <https://ember-climate.org/insights/research/eu-can-stop-russian-gas-imports-by-2025/>
48. EGÚ Brno, 2019. Studie potenciálu komunitní energetiky v obcích a bytových domech ČR. Dostupné z: https://www.cde-org.cz/media/object/1933/studie_potencialu_komunitni_energetiky.pdf; Friends of the Earth Europe et al., 2016. Potential for citizen-produced electricity in the EU. Dostupné z: https://www.foeeurope.org/sites/default/files/renewable_energy/2016/foee-potential-energy-citizens-eu-260916.pdf; CE Delft, 2016. The potential of energy citizens in the European Union. Dostupné z: https://www.foeeurope.org/sites/default/files/renewable_energy/2016/ce-delft-the-potential-of-energy-citizens-eu.pdf; REScoop.EU et al., 2020. Komunitní energetika. Praktický průvodce jak získat zpět kontrolu nad energetikou. Dostupné z: https://www.rescoop.eu/uploads/rescoop/downloads/Community-Energy-Guide_CZ.pdf
49. Re-set, 2020. Budoucnost po konci uhlí jako příležitost pro rozkvet regionů. Dostupné z: <https://re-set.cz/download/Publikace/Budoucnost-po-konci-uhli.pdf>; Re-set, 2021. Spravedlivá transformace očima místních lidí. Dostupné z: <https://re-set.cz/download/Publikace/Spravedliva-transformace-ocima-mistnich-lidi.pdf>; Reset, 2022. 7 principů pro skutečně spravedlivou transformaci. Dostupné z: <https://re-set.cz/download/Publikace/Principy-pro-spravedlivou-transformaci.pdf>; Centrum pro dopravu a energetiku, 2021. Spravedlivá transformace: co se povedlo v zahraničí? Dostupné z: https://www.cde-org.cz/media/object/1875/st_zahranici_web.pdf; Centrum pro dopravu a energetiku, 2021. Spravedlivá transformace a participace. Dostupné z: https://www.cde-org.cz/media/object/1863/participace__1_.pdf
50. Vice informací viz například → Insight-E, 2015. Energy poverty and vulnerable consumers in the energy sector across the EU: analysis of policies and measures. Dostupné z: https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/INSIGHT_E_Energy%20Poverty%20-%20Main%20Report_FINAL.pdf; Housing Europe, 2016. Energy Poverty Handbook. Dostupné z: <https://www.housingeurope.eu/resource-835/energy-poverty-handbook>

Energetická chudoba a zranitelnost: komplexní pohled na příčiny a řešení

Jakkoli se energetická chudoba může jevit jednoduše jako problém “drahé energie”, ve skutečnosti je zapotřebí vnímat ji jako komplexnější problém vznikající v průsečíku celé řady faktorů (viz diagram níže)⁵⁰.

Zjednodušené chápání nás snadno může vést k iluzorní představě o jednoduchém řešení: úsilí o to, aby se aktuálně převažující fosilní a jaderné energetické zdroje znovu staly levnými. Tato cesta nedává smysl nejen vzhledem k rostoucím cenám a klesající dostupnosti fosilní energie, ale zejména kvůli katastrofálním následkům spotřeby fosilních paliv pro obyvatelnost naší planety v posledních desetiletích – a z nich plynoucí urgentní potřeby snížit uhlíkové emise.

POKLES CEN ČINÍ SOLÁRNÍ ENERGII KONKURENCESCHOPNOU NEJEN VŮČI UHLÍ ČI JÁDRU, ALE TAKÉ VŮČI FOSILNÍMU PLYNU

zdroj: <https://irena.org/publications/2022/Jul/Renewable-Power-Generation-Costs-In-2021>

Alternativou – a nejdůležitější cestou k zajištění dostupné energie – je samozřejmě přechod k energii z obnovitelných zdrojů, která může být díky strmému pádu pořizovací ceny technologií k jejich využití v posledních dvou desetiletích výrazně levnější. Vysoká cena energií je ovšem jen jedním faktorem, který k energetické chudobě vede.

Klíčovými se v současné situaci stávají také nízké reálné příjmy, které snižují dostupnost energie i dalších životních nezbytností obecně. Účty za energii pak snáze konkurují

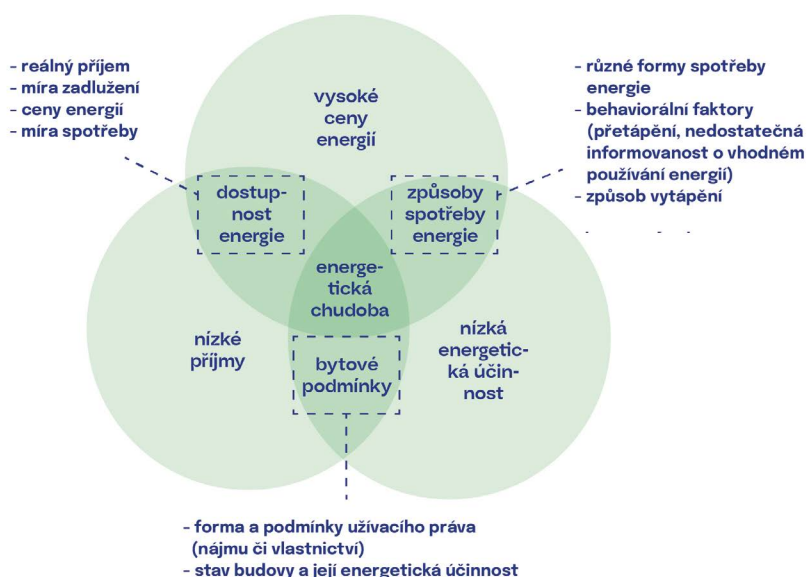
jiným nezbytným životním nákladům. Zcela zásadním faktorem je pak také nízká energetická účinnost, kdy je vinou neefektivity budov či spotřebičů k zajištění potřebné úrovně energetických služeb (především tepla) zapotřebí větší množství energie, než je nezbytně nutné.

K řešení energetické chudoby a zajištění práva na energii je tak třeba celá řada komplexních intervencí, jež popisujeme v následujících oddílech. Řešením nízkých reálných příjmů je růst reálných mezd či snížení cen životních nákladů. V oblasti dostupnosti energií jsou klíčové sociální tarify pro potřebné či jiné formy cenové regulace. Pomoci ale mohou například i formy redistribuce peněz ze zpoplatnění uhlíkových emisí – navrhovaná uhlíková dividenda, která by zajistila rovnoměrnější rozložení nákladů na přechod od fosilních k obnovitelným zdrojům.⁵¹ Klíčové je zpřístupnění obnovitelných a úsporných technologií nejpotřebnějším domácnostem, které si je dnes často nemohou dovolit.

Důležitou otázkou je ale také problematika vlastnictví a distribuce zisků z energetiky, které dnes často mizí v podobě dividend na vzdálených účtech, namísto reinvestic například do energetických úspor. Ve sféře spotřeby je totiž ekonomicky i ekologicky racionální právě snaha o její minimalizaci. Cestou k tomu přitom nejsou jen technická řešení, jako je zateplování budov na nejlepší možný energetický standard, ale i celková proměna obchodního modelu energetických společností z dodavatelů energie jako komodity na dodavatele energetických služeb (např. výsledného tepelného komfortu), což by je motivovalo k úsporám.⁵²

Problém energetické účinnosti budov nakonec zásadně souvisí s problematikou bydlení a bytové nouze. Vysoké nájem i nedostupnost vlastnického bydlení přispívají k vysoké ceně životních nákladů, a tím k nedostatečnosti reálných příjmů. V oblasti nájemního bydlení nejsou majitelé (stejně jako dodavatelé tepla) příliš motivováni k úsporám, zejména pokud jsou plátcí energií přímo nájemníci. Pokud již investují, často tak přenáší náklady na nájemce či nájemníky, nebo nešetrnosti dokonce využívají k zvýšení nájmů. Jsou zapotřebí opatření, která pomohou překonat tento „paradox pronajímatele“, a budou lépe motivovat pronajímatele k zajištění vysokých energetických standardů, aniž by to přispělo k nedostupnosti bydlení.

PŘÍČINY ENERGETICKÉ CHUDOBY

Adaptováno dle → https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/INSIGHT_E_Energy%20Poverty%20-%20Main%20Report_FINAL.pdf a https://www.researchgate.net/figure/The-causes-and-indicators-of-energy-poverty-interpretation-by-the-authors-using-the_fig1_352752154

51. Ke konceptu viz infolist Asociace pro mezinárodní otázky: https://www.amo.cz/wp-content/uploads/2022/03/Klimaticka-dividenda_final.pdf

52. Viz analýza energetického experta Oldřicha Sklenáře → <https://ekolist.cz/cz/publicistika/nazory-a-komentare/oldrich-sklenar-dekarbonizace-teplarenstvi-aneb-teplo-jako-sluzba>

1. Právo na energii: tři posuny k energetice budoucnosti

Lze tvrdit, že pro transformaci energetiky od fosilních k obnovitelným zdrojům bude téma dostupnosti energií tématem zásadním, ne-li potenciálně rozhodujícím. Neschopnost dnešního nastavení systému zajistit stabilní dodávku základní míry energetických služeb všem je pro transformaci překážkou. Včasná dekarbonizace energetického systému předpokládá snížení celkové spotřeby i zatížení spotřeby fosilních zdrojů zpoplatněním uhlíkových emisí, jež má zvýhodnit obnovitelné zdroje. V systému, který přístup k základnímu množství energie pro naplňování základních potřeb negarantuje jako lidské právo, nýbrž jej podmiňuje schopností zaplatit si jej na trhu, snadno hrozí, že dopady zvyšujících se cen dopadnou na bedra spotřebitelů a vyloučí z přístupu k základnímu množství energie ještě větší množství lidí.

Správně nastavená transformace může právě tento problém řešit, což znamená spojit přechod k obnovitelným zdrojům se zajištěním dostupnosti energie všem, se zpřístupněním benefitů nových úsporných a obnovitelných technologií těm nejpotřebnějším, a také s větší kontrolou samotných spotřebitelů – a obecně občanů – nad energetickými systémy. Propojením dekarbonizační politiky a spravedlivé transformace s politikou práva na energii můžeme učinit energetickou transformaci většinově populárnější a získat jí podporu potřebnou k jejímu prosazení.

Politika práva na energii začíná z výchozího disku, že přístup k základnímu množství energie – respektive energetickým službám nezbytným k pokrytí základních lidských potřeb, jako je světlo, teplo, příprava potravy a hygiena, či základní úroveň komunikace a mobility potřebná k plnohodnotné participaci na společenském životě – by měla být lidským právem, a nikoli výsadou.⁵³ Nastavení Evropských energetických systémů v posledních dvou desetiletích ovšem řadu lidí z tohoto práva vyloučilo a ještě větší okruh tímto vyloučením ohrožuje.⁵⁴ Jaké změny oproti dnešnímu fungování by byly nutné k jeho zajištění?

Zatímco u nás je tato problematika poměrně novým tématem, na evropské úrovni se o řešeních energetické chudoby a zranitelnosti diskutuje výrazněji nejpozději od ekonomické krize po finančním krachu roku 2008, kdy se pro-

blém zhoršil také v bohatém „jádro“ Evropské unie. Na evropské úrovni vznikla v roce 2017 Koalice za právo na energii, jež sdružuje ekologické organizace, odborové svazy a hnutí bojující proti chudobě, bytové nouzi a sociálnímu vyloučení.⁵⁵ Její členové identifikují tři základní cesty k odstranění energetické chudoby: 1) přímá opatření k zajištění práva na energii, 2) řešení bytové nouze a zajištění dostupného bydlení a 3) demokratizaci energetiky.

Než se budeme věnovat konkrétním opatřením a jejich možné podobě v českých podmínkách, podívejme se stručně na to, jaké posuny oproti dnešnímu systému tyto tři cesty zahrnují.

Právo na energii: od účinnosti k dostatečnosti

Liberalizace a marketizace energetiky v polistopadových desetiletích, zejména pak po vstupu do Evropské unie, měly i své přínosy: zdražení energií omezilo plýtvání, typické pro státně-socialistickou ekonomiku a podpořilo úspory stejně jako inovace směrem k větší energetické účinnosti. Liberalizace výroby v Evropské unii mimo jiné otevřela cestu ke vstupu do systému obnovitelným zdrojům v rukou menších podnikatelů, ale také samovýrobců či komunitních, družstevních nebo obecních energetických podniků.

Podřízení cen volnému trhu a výsledné vysoké ceny na druhé straně potenciálně vyloučují i významný díl populace z přístupu k dostatečnému množství energie, nebo u něj ohrožují možnost naplňovat jiné základní potřeby. Liberalizace obchodu s energií navíc vystavuje zákazníky potenciálně predátorskému chování spekulativních obchodníků, kteří v energetické krizi náhle vyhlásí bankrot a odnáší si zisky, přičemž řešení tíživé situace přechází na spotřebitele.

Úkolem do budoucna je najít cestu mezi těmito dvěma extrémy. Řešením je podle řady ekologických ekonomek či expertů nezaměřovat se v energetice jen na účinnost (efficiency), ale také na dostatečnost (sufficiency).⁵⁶ Snaha o účinnost – efektivitu spotřeby zdrojů z ekonomického hlediska – může být nevyhovujícím či nedostatečným cílem ekologické politiky jednak proto, že zvýšení cen z přístupu ke zdroji může vylučovat ty, kdo si jej nemohou dovolit. Hlavní problém je ale ten, že v systému orientovaném na zisk často nevede ke snížení spotřeby, nýbrž k tzv. Jevonsovu

53. European public service union a European anti-poverty network, 2022. Right to affordable clean energy for all Europeans! Dostupné z: https://www.epsu.org/sites/default/files/article/files/Right%20to%20Energy_EPSU%20%20EAPN_EN.pdf

54. Weghamm, Vera, 2019. Going Public. A Decarbonised, Affordable and Democratic Energy System for Europe. The failure of energy liberalisation. European public service union. Dostupné z: https://www.epsu.org/sites/default/files/article/files/Going%20Public_EPSU-PSIRU%20Report%202019%20-%20EN.pdf

55. Viz → <https://righttoenergy.org/>

56. Friends of the Earth Europe, 2018. Sufficiency. Moving beyond the gospel of Eco-efficiency. Dostupné z: https://www.foeeurope.org/sites/default/files/resource_use/2018/foee_sufficiency_booklet.pdf

paradoxu⁵⁷ – jevu, kdy zvýšení účinnosti spotřeby energie nevede k poklesu, ale nárůstu, či poklesu částečnému a nedostatečnému pro dosažení ekologických cílů. Poprvé jej v 19. století popsal anglický ekonom William Stanley Jevons na příkladu parního stroje.

Problém je jednoduchý: bez zastropování spotřeby jako takové nevede účinnost k jejímu snížení, protože úspory jsou prostě reinvestovány do další expanze. I dnes jde podle všeho o jeden z hlavních důvodů, proč nárůst energetické efektivity i nástup obnovitelných zdrojů dosud nevedou ke snížení emisí ze spalování fosilních paliv. Snížené emise se od stoupající křivky spotřeby energie oddělují jen relativně a nedochází tak k dostatečně rychlému absolutnímu snížení, které by bylo třeba pro zastavení globálního oteplování.⁵⁸

Dostatečnost jako princip distribuce – či distributivní spravedlnosti – nabízí řešení těchto v problematice udržitelnosti častých situací, protože umožňuje omezit nadspotřebu vzácného zdroje, ale současně jej zajistit všem v míře postačující k naplnění základních potřeb.⁵⁹ Znamená to neřešit, jen jak vzácný zdroj využít co nejefektivněji, ale také jak jej zajistit v dostatečné míře všem právě proto, aby bylo možné „zbytnou“ spotřebu omezit.

Jedním z opatření dostatečnosti může být garance přístupu k základnímu dostatku klíčového zdroje, například v podobě poukazu na základní množství energie, jaký se nízkopříjmovým domácnostem již dnes rozděluje například ve Francii. Taková garance řeší problém spravedlnosti distribuce zdroje a výrazně tak zvýší přijatelnost cíleného kolektivního omezení spotřeby jejím „zastropováním“.⁶⁰ Základní dostatek by měl být v demokratickém procesu definován – podobně jako u návrhů na zavedení základního nepodmíněného příjmu či základních nepodmíněných služeb – jako míra postačující k skromnému, ale pohodlnému pokrytí základních potřeb.⁶¹

Opatření vedoucí k praktické realizaci „práva na energii“ – přesněji řečeno na míru energetických služeb pokrývajících základní potřeby – jsou tak právě politikou „dostatečnosti“ v praxi. Má pomoci zajistit přístup k dostatečné míře energetických služeb skutečně všem, takže naopak výraznější zpoplatnění nadspotřeby energie – zejména z fosilních paliv – se stane politicky průchodnějším.

Pokud cílíme na snížení spotřeby, je

vhodné definovat právo na energii spíše jako právo na energetickou službu (například určitý tepelný komfort) a snažit se o jeho realizaci s co největší ekologickou efektivitou.⁶² Pomoci může například změna obchodního modelu, jakou nedávno popsal Oldřich Sklenář.⁶³ Proto je zásadní věnovat se nejen zvyšování dostupnosti energie či zvyšování příjmů, ale také zpřístupnit dlouhodobá řešení, která umožní mít přístup k vysokému standardu energetických služeb s co nejmenší spotřebou.

Energie a bydlení: od bytové nouze k energeticky úspornému a dostupnému bydlení pro všechny

Energetická chudoba a zranitelnost je rovněž úzce propojená s jiným vysoce aktuálním sociálním problémem: finanční nedostupností bydlení. Právě náš domov a naše domácnost jsou kontexty, ve kterých naplňujeme velkou část potřeb s energetickými službami, jako je přístup k elektřině a teplu. Bydlení tak navíc souvisí se sektorem energetiky, kterému se naše analýza výše věnuje relativně méně, ačkoli je jeho význam zásadní: teplárenství (jeho transformaci směrem k obnovitelným zdrojům jsme z technického hlediska pojednali ve studii o fosilnímu plynu).⁶⁴

Problémem a příčinou vysoké spotřeby v teplárenství je nízká energetická efektivita dnešních budov, které spotřebovávají výrazně více energie, než je nezbytné. V sektoru budov tak existuje obrovský potenciál úspor – podle aktuálních odhadů by bylo technicky možné uspořit oproti dnešku v rezidenčním sektoru necelých 55 %, v nerezidenčním pak více než 33 % spotřeby energie (vaření a spotřebiče nepočítaje).⁶⁵

Zvýšení cen zákonitě dopadá nejhůře na domácnosti s nízkým energetickým standardem, a tedy i s nutností větší produkce energie pro dosažení stejné teploty obytných prostor. Právě souběh vysoké spotřeby s vysokými cenami energií a nájmů (nebo obecně bydlení) pak často zapříčiňuje energetickou chudobu a zranitelnost. Výzvou tedy zůstává zajištění dostupnějších energetických služeb i bydlení, například prostřednictvím renovací stávajícího bytového fondu, zastropování růstu nájmů, nebo skrze posílení existenční jistoty nájemnic a nájemníků omezením dnešní praxe krátkodobých smluv. Dostupnější bydlení můžeme zajistit také omezením spekulací s bydlením (tzv. investičními byty), regulacemi turistických platforem typu Airbnb, případně

57. Viz → https://en.wikipedia.org/wiki/Rebound_effect

58. Hickel, Jason a Giorgos Kallis, 2019. Is Green Growth Possible? New Political Economy. Dostupné z: <https://doi.org/10.1080/13563467.2019.1598964>; European Environmental Agency, 2021. Growth without economic growth. Dostupné z: <https://www.eea.europa.eu/publications/growth-without-economic-growth>

59. Viz také Parrique, Timothé, 2020. Political Economy of Degrowth, s. 259–264. Dostupné z: <https://tel.archives-ouvertes.fr/tel-02499463/document>

60. Jak to navrhuje například Heinberg → <https://denikreferendum.cz/clanek/33928-nejlepsi-klimaticka-politika-o-ktere-jste-nejspis-nikdy-neslyeli>

61. Viz → <https://www.socialguarantee.org/>

62. Walker, Gordon, 2015. The Right to Energy: Meaning, Specification and the Politics of Definition. L'Europe en Formation, 378(4), s. 26–38. Dostupné z: <https://www.cairn.info/revue-l-europe-en-formation-2015-4-page-26.htm>

63. Viz opět Sklenář → <https://ekolist.cz/cz/publicistika/nazory-a-komentare/oldrich-sklenar-dekarbonizace-teplarenstvi-aneb-teplo-jako-sluzba>

64. Re-set, 2021. Fosilní plyn: most do klimatického kolapsu. Dostupné z: https://re-set.cz/download/Publikace/Fosilni-plyn_Most-do-klima-kolapsu.pdf

65. Šance pro budovy, 2020. Potenciál pro snížení provozních emisí CO₂ z českého fondu budov. Dostupné z: https://sanceprobudovy.cz/wp-content/uploads/2020/06/emise-aktualizace-2020_fin-1.pdf

podporou výstavby dostupného a sociálního bydlení v družstevním i obecním vlastnictví.⁶⁶

Specifická opatření je nezbytné provést v oblasti úspor. Problémem je předluženost. Až 10 % dospělé populace s největší ekonomickou potřebou snížení účtů za energie zůstává v České republice i po desetileté hospodářské konjunktuře v exekuci či insolvenční. Příjmová chudoba od konce minulého roku rapidně vzrostla, ke květnu 2022 téměř o polovinu, a týká se nyní již každé šesté domácnosti. Šestnáct procent domácností má poté úspory, které jim vystačí na méně než měsíc.⁶⁸

U domácností obývajících vlastní nemovitosti je řešením dotační politika (spojená s předfinancováním a bezúročnými půjčkami), která obnovitelné či úsporné technologie (zateplování, nebo tepelná čerpadla a jiné obnovitelné zdroje) zpřístupní řádově širšímu spektru obyvatel, podobně jako se to podařilo u kotlíkových dotací. U vlastnického bydlení v bytových domech je realizace efektivní dotační politiky náročnější a vyžaduje specifické druhy podpory: státní příspěvky pro domácnosti, které by si jinak nemohly dovolit vyšší příspěvky do fondu oprav, zlepšování informovanosti a poradenství pro funkcionáře družstev/SVJ nebo podporu často složitých procesů hledání shody ke kolektivní akci.

U lidí v nájemním bydlení je situace ještě složitější: majitelé na zlepšení energetického standardu často nemají zájem, a pokud již investují, často přenášejí náklady na nájemce a nájemníky, nebo toho dokonce využívají ke zvýšení nájmů. Nezbytná se zdají opatření s vysokou motivací k zajištění vysokých energetických standardů pro pronajímatele, aniž by zhoršovala dostupnost bydlení. Řešením je zavádění postupně navyšovaných povinných energetických standardů pro pronajímané bydlení a dotační programy pro majitele nájemních domů ve spojení s ochrannými kroky – například zastropování růstu nájmů růstem mezd, aby nedocházelo k dalšímu rozvírání nůžek mezi příjmy obyvatel a náklady na bydlení.

Energie a vlastnictví: od fosilního oligopolu k demokratizaci energetiky

Energetická krize nakonec souvisí také s vlastnickou strukturou dnešní energetiky, v níž mají spotřebitelé kolektivně výrazně slabší postavení

proti silnému oligopolu energetických společností. Vysoké ceny energií jsou tak mimo jiné důsledkem nastavení výhodných pro hrstku majitelů obřích energetických korporací – ze systému odsávají rentu a blokují tak možnost efektivního využití přebytků např. pro financování sociálních tarifů nebo reinvestice do energetických úspor. K systémovému zajištění práva na energii všem i přechodu na obnovitelnou energii je zapotřebí tyto mocenské poměry v energetice změnit.

Obnovitelné technologie přinášejí díky své decentralizované povaze příležitost k proměně vlastnické struktury pro zvýšení kontroly uživatelů nad systémem. Ze spotřebitelů se díky OZE mohou ve větších počtech stát také výrobci, a to od úrovně jednotlivců až po energetické komunity, energetická družstva či obecní energetické podniky. Technický potenciál takové „občanské energetiky“ je obrovský: v roce 2050 by si takto mohla dle odhadů vlastní elektřinu vyrábět až polovina všech obyvatel Evropské unie.⁶⁹ Více než dvě třetiny této elektřiny by mohly pocházet z různých komunitních projektů. Družstva, obecní projekty, malé podniky a samotné domácnosti by mohly vyrábět až 45 % veškeré obnovitelné produkce.⁷⁰

Spoluúčast na vlastnictví a ziscích z nové energetiky je přitom dle studií klíčová pro získání podpory a přijetí obnovitelných zdrojů ve společnosti.⁷¹ Taková „demokratizace energetiky“ či „energetická demokracie“ (energy democracy) má přitom pro zajištění práva na energii potenciálně celou řadu přínosů.⁷² Převedení energetických podniků (tepláren aj.) zpět do vlastnictví samospráv (takzvaná remunicipalizace, kterou u nás aktuálně zamýšlí realizovat například Liberec)⁷³, rozvoj vlastní obecní obnovitelné energetiky (rovněž s řadou domácích vzorů v čele s Litoměřicemi,⁷⁴ které se chystají následovat mimo jiné i metropole jako Praha⁷⁵ a Brno⁷⁶), nebo rozvoj lokálních energetických družstev – to vše umožňuje demokratické rozhodování o nakládání s vytvořeným přebytkem, tedy jeho socializaci a jeho využití spíše pro naplňování místních potřeb než pro akumulaci vzdálených akcionářů.⁷⁷

Zisky lze poté znovu investovat například právě do zmiňovaných sociálních tarifů, energetických úspor různého druhu nebo do dalšího rozvoje vlastních obnovitelných zdrojů – příkladem může být Fond úspor energie a obnovitelných zdrojů ve zmiňovaných Litoměřicích⁷⁸. Zejména obecní úroveň pak nabízí příležitosti, jak dát možnosti

66. Arnika, 2018. Analýza bytové situace v Praze: co stojí za krizí bydlení a jaká jsou řešení? Dostupné z: <https://arnika.org/analýza-bytove-situace-v-praze-co-stoji-za-krizi-bydleni-a-jaka-jsou-reseni>
67. SPOT: centrum pro společenské otázky, 2021. Proč je u nás 5 milionů exekucí? 20 let historie dluhových pastí. Dostupné z: <https://centrumspot.cz/analýza-mapuje-20-let-byznysu-s-dluhy-reseni-jeho-nasledku-maji-poslanci-na-stole/>
68. PAQ Research a Český rozhlas, 2022. Život k nezaplacení. Dostupné z: <https://www.irozhlas.cz/zivot>
69. Friends of the Earth Europe et al., 2016.
70. CE Delft, 2016.
71. Mey, Francisca a Jarra Hicks, 2019. Community Owned Renewable Energy: Enabling the Transition Towards Renewable Energy? In n: Newton, Peter et al. (eds) Decarbonising the Built Environment. Palgrave Macmillan: Singapore. Dostupné z: https://doi.org/10.1007/978-981-13-7940-6_4
72. Viz → <https://energy-democracy.net/>
73. Remunicipalizace veřejných služeb a jejich následné demokratičtější řízení ve veřejném zájmu s ohledem na potřeby společnosti i ekologická kritéria lze označit za světový trend. Viz například zevrubnou studii Kishimoto, Satoko, Lavinia Steinfart a Olivier Petitjean (eds), 2020. The Future is Public. Towards Democratic Ownership of Public Services. Transnational Institute. Dostupné z: <https://www.tni.org/en/futureispublic>
74. Viz → <https://denikreferendum.cz/clanek/33514-litomerice---mesto-od-nejz-se-muze-energeticke-politice-ucit-cela-republika>
75. Viz → <https://prazskespolecenstvi.cz/>
76. Viz → <https://brno2050.cz/vize/?id=47>
77. Kunze, Conrad a Sören Becker, 2015. Collective Ownership in Renewable Energy and Opportunities for Sustainable Degrowth. Degrowth.info. Dostupné z: https://www.degrowth.org/wp-content/uploads/2015/07/Kunze_Becker_Collective-and-political-energy-and-opportunities-for-degrowth.pdf
78. Ministerstvo životního prostředí, 2015. Příklady správné praxe energetického managementu. Dostupné z: https://opzp.cz/files/documents/storage/2018/11/20/1542693960_P%C5%99%C3%ADklady%20spr%C3%A1vn%C3%A9%20praxe%20energetick%C3%A9ho%20managementu_SC%205.1_70.%20v%C3%BDzva.pdf

k participaci a zapojení se do správy podniků (výrobních i distribučních) jejich samotným zaměstnancům, stejně jako uživatelům a zákazníkům (například dle berlínského modelu remunicipalizace z minulé dekády)⁷⁹. Právě dobře koncipovaná participace zdola může být přitom pro zajištění kvality a dostupnosti služeb klíčová, chceme-li se vyhnout nedostatkům nejen tržní konkurence, ale i byrokratické kontroly shora.⁸⁰

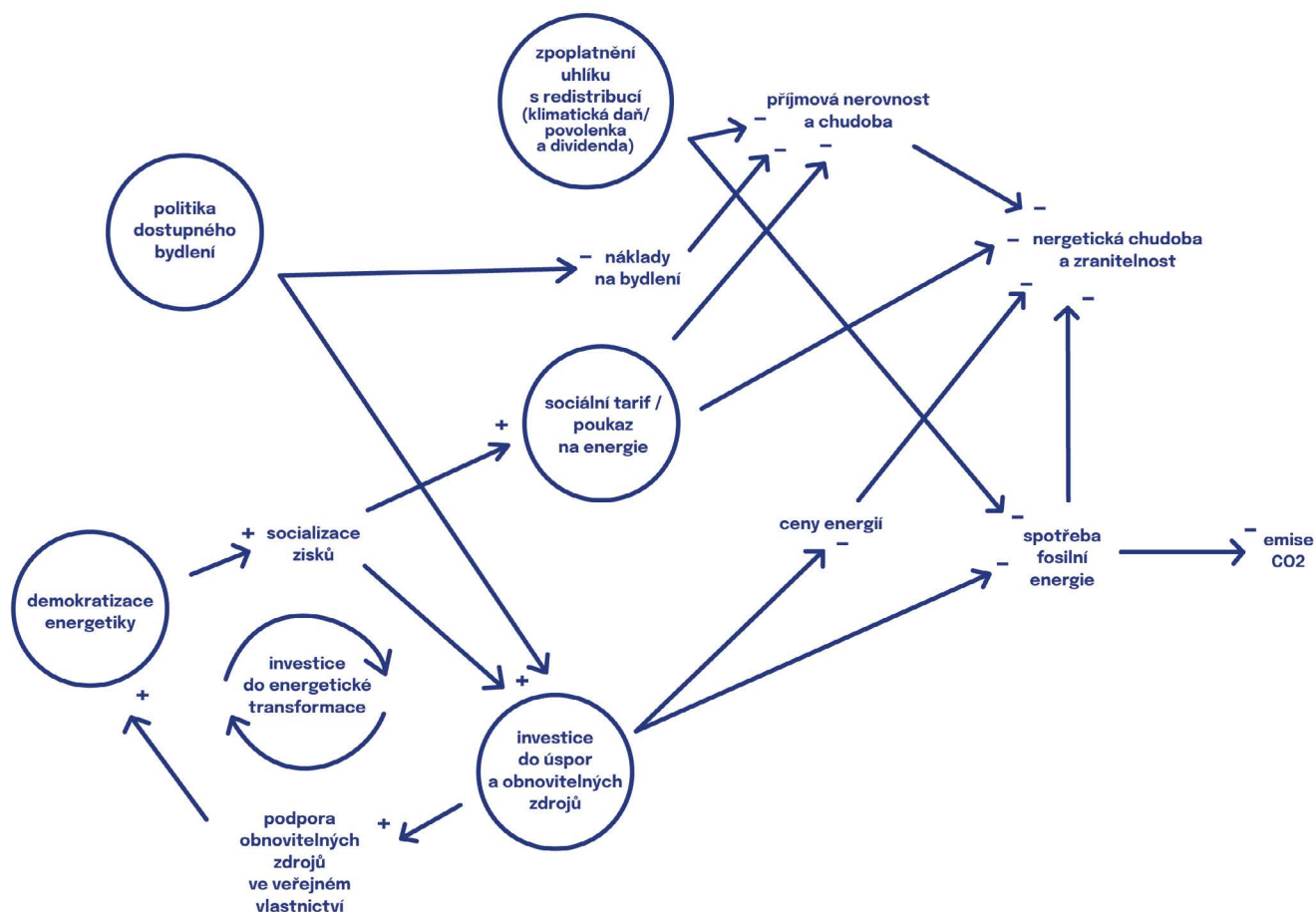
Otázkou zůstává, jak naložit s dnes evropskému energetickému trhu dominujícími oligopolními korporacemi. Analýzy vývoje posledního desetiletí ukazují, že naděje na vytlačení těchto firem komunitní obnovitelnou energetikou přes tržní mechanismy jsou jednoznačně nepodložené.⁸¹ Oligopoly se svému vytlačení aktivně politicky brání, mimo jiné v polovině minulé dekády prosazením

přechodu od podpory obnovitelných zdrojů formou pevných výkupních tarifů k systému aukcí, který zvýhodňuje velké hráče. Výsledkem je mimo jiné investiční krize v energetice, kdy by investice do obnovitelných zdrojů bylo nutné pro naplnění aktuálních klimatických cílů zdvojnásobit.⁸²

Vzniklá situace ospravedlňuje mnohem výraznější veřejné zásahy do energetiky – formou investic, regulací i intervencí do majetkových poměrů. Aktuální tihnutí evropských zemí k zestátnování energetických oligopolů, jakým je koneckonců i ČEZ, můžeme brát jako příležitost k jejich proměně z akciových korporací zaměřených na zisk ve veřejné služby se silným mandátem aktivně sledovat nejen ekonomické, ale i sociální a ekologické cíle: rychlou dekarbonizaci a zajištění dostupné energie pro všechny.

79. Po tento a další příklady viz → Rosa Luxemburg Stiftung, 2014. Energy democracy in Europe: a Survey and Outlook. Dostupné z: https://www.rosalux.de/fileadmin/rls_uploads/pdfs/sonst_publicationen/Energy-democracy-in-Europe.pdf
80. Ostrom, Ellinor, 1990. Governing the Commons. The Evolution of Institutions for Collective Action. Cambridge University Press.
81. Trade Unions for Energy Democracy, 2020. Transition in Trouble? The Rise and Fall of "Community Energy" in Europe. Dostupné z: <https://unionsforenergydemocracy.org/resources/tued-working-papers/tued-working-paper-13/>
82. Viz → <https://www.irena.org/financeinvestment/Investment-Needs>

KAUZÁLNÍ DIAGRAM POLITIK PRÁVA NA ENERGIÍ

Kauzální diagram ukazuje zpětné vazby mezi různými politikami práva na energii. Demokratizace energetiky umožňuje reinvestici zisků do úspor (vzniká pozitivní zpětná vazba) i sociálních tarifů. Politika dostupného bydlení spojená s investicemi do úspor a renovace budov snižuje životní náklady a omezuje příjmovou chudobu i relativní cenu energetických služeb. Sociální tarify či poukazy na energii i uhlíková dividenda mohou dále snižovat příjmovou nerovnost. Zpoplatnění uhlíku i investice do obnovitelných zdrojů a úspor snižují spotřebu fosilní energie a emise CO2 a v dlouhodobém výhledu činí dostupnější levnou energii z čistých zdrojů. Výsledkem může být pokles jak spotřeby fosilních paliv a emisí CO2, tak příjmových nerovností a energetické chudoby.

2. Jak ukončit energetickou chudobu a zranitelnost jednou provždy: návrhy konkrétních opatření

Předchozí sekce se věnovala organizačním principům a z nich plynoucím „cestám“ k energetice budoucnosti – energetice, díky které budeme schopni všem zajistit dostatek dostupné energie pro pokrytí základních potřeb v ekologických mezích. Následující sekce popíše praktické návrhy těchto principů.

Konkrétní návrhy představujeme v sekcích rozdělených dle výše uvedených tří cest, které současně reagují na zmíněné komplexní příčiny energetické chudoby. Jde o:

1. kroky k řešení nedostupnosti energie a zajištění energie všem prostřednictvím snížení cen, zvýšení příjmů a investic do výroby dostatečného množství čisté energie;
2. kroky k zajištění energeticky úsporného a dostupného bydlení prostřednictvím snížení spotřeby, zpřístupněním úspor a obnovitelných zdrojů všem, politika dostupného bydlení: například motivování majitelů nájemních domů k úsporám prostřednictvím povinných standardů a dotací;
3. kroky k demokratizaci rozhodování a kontroly v energetice prostřednictvím rozvoje komunitní obnovitelné energetiky, remunicipalizace energetiky na obecní úrovni a deprivatizace velkých energetických firem a jejich proměny ve veřejné služby.

Energetická chudoba a energetická krize, stejně jako další propojené krize dneška, nemá žádné univerzální řešení. Předpokládá inteligentní, promyšlený a provázaný postup. Z kauzálního diagramu lze vyčíst, jak se námi navrhované kroky mohou vzájemně doplňovat a podporovat (například když socializované zisky z energetiky reinvestujeme do energetických úspor). Samozřejmě, že ani tyto návrhy nemohou pokrýt celou komplexitu problému a budou narážet na řadu dalších bariér. V infoboxu X se proto alespoň stručně zmiňujeme o některých z nich.

Čistá a dostupná energie pro všechny – lidské právo

Politika práva na energii vychází z předpokladu, že přístup k základní úrovni energetických služeb potřebných pro naplňování základních potřeb je lidským právem a je třeba jej zajistit všem. Toho

je možné dosáhnout třeba následujícími kroky:

- **Uznání práva na energii a zpřístupnění základního množství energií všem formou sociálních tarifů nebo poukazů.** Je třeba právně zakotvit právo na energii – definované jako přístup k energetickým službám nezbytným pro uspokojení základních potřeb jako je světlo, teplo či příprava potravy – a zajistit jeho respektování postavením odpojování energeticky chudých domácností od dodávky energií mimo zákon. Je zapotřebí uzákonit v energetickém zákoně širokou definici zranitelného zákazníka a na jejím základě zavést do systému sociální tarify či přímo poukazy na základní dodávku energií se zohledněním míry energetických potřeb po vzoru Irska či Francie.
- **Náprava příjmové nerovnosti v rámci klimatické transformace skrze uhlíkovou dividendu.** K nedostatečnému přístupu k energii může teoreticky přispět i politicky nastavované zpoplatnění uhlíkových emisí formou povolenek či daní kvůli jejich ničivému vlivu na klima. Je na místě nastavit zpoplatnění uhlíkových emisí od základu jako nástroj redistribuce příjmů a narovnávání příjmových nerovností. Pro možnost dalšího financování transformace energetiky a její demokratizaci navrhuje zavést takzvané uhlíkové dividendy (či klimatický bonus) – rozdělování nejméně části výnosu z povolenek či daní zpět rovným dílem všem. Takový postup zajistí, že náklady transformace ponesou skutečně největší znečišťovatelé a úspornější domácnosti na dividendě vydělají.
- **Masivní investice do úspor, obnovitelných zdrojů a využití druhotných zdrojů energie k zajištění dostupné čisté energie všem.** Dostatek čisté a obnovitelné energie pro všechny je třeba zajistit především masivními investicemi do snížení spotřeby formou úspor a rozvoje obnovitelných zdrojů v míře nezbytné k nahrazení zdrojů fosilních. Důležitou možností náhrady zejména ruského plynu je také využití sekundárních – často odpadních, dnes nevyužívaných – druhů energie, zejména tepla.⁸³ Stát by měl do své energetické koncepce zavést cíl zvýšit do roku 2030 podíl obnovitelných zdrojů

83. Viz → <https://oenergetice.cz/nazory/navod-se-zbavit-ruskeho-plynu>

nejméně na 40 % konečné spotřeby, vytvořit právní a regulační prostředí a vytvořit investiční a provozní podporu pro fotovoltaické elektrárny (především na střechách, ale také třeba na polích formou kombinace solární energetiky a zemědělství, tzv. agrivoltaiky), větrné turbíny i bioplynové stanice na komunální odpad. Stát musí investovat také do posílení distribučních sítí, akumulace a dalších technologií umožňujících do budoucna vyšší podíl obnovitelných zdrojů v síti. Důležitým nástrojem je na všech úrovních také zavádění energetického managementu, který umožňuje energetické systémy racionálně řídit a proměňovat.

Energeticky úsporné a dostupné bydlení pro všechny

Řešení energetické chudoby nelze dosáhnout jednak bez maximalizace úspor a snížení spotřeby, aby bylo možné ji pokrýt z čistých zdrojů, jednak bez komplexní podpory dostupnosti vlastnického i nájemního bydlení. Obojí vyžaduje provázaný postup zahrnující třeba následující kroky:

- **Komplexní renovace bytového fondu: zpřístupnění úspor a obnovitelných zdrojů všem a zacílení podpory na potřebné.** Změna nastavení dotací na solární panely, tepelná čerpadla či zateplování tak, aby byly dostupné i nejpotřebnějším domácnostem. V případě bytových domů zavést pro domácnosti, které by si nemohly jinak dovolit navýšení příspěvku do fondu oprav, státní příspěvek až do výše 10 000 korun měsíčně na domácnost; v případě rodinných domů odstupňovat poskytované dotace a pro nejchudší domácnosti je zvýšit až na 95 % – to vše financovat z výnosů emisních povolenek. Zavést systém povinných standardů energetické účinnosti pro majitele bytových domů, a postupně je navyšovat tak, aby přitom neomezily dostupnost nájemního bydlení. Majitelům, kteří by si nemohli renovace dovolit, rovněž poskytovat z dotačních programů dodatečné odstupňované dotace. Zásadně rozšířit kapacitu komplexního poradenství pro energetické renovace pro nízko-příjmové domácnosti a propojit jej se sociální prací, službami měst a obcí, Úřadů práce a občanských organizací.

- **Ochranná opatření pro nájemnice a nájemníky: zrušení krátkodobých nájemních smluv a zastropování růstu nájmu.** Realizaci komplexní politiky dostupného bydlení potřebujeme, abychom jako společnost dokázali zajistit dostupné bydlení, omezit rychle rostoucí ceny nájmu vedoucích k energetické chudobě i přenášení nákladů renovací na nájemnice a nájemníky. V první řadě je potřeba zrušit nedůstojnou praxi krátkodobých, pravidelně obnovovaných nájemních smluv, které nájemce staví do zcela závislého postavení vůči pronajímatelům, stanovit minimální délku nájemní smlouvy na tři roky po vzoru Rakouska a systémově zvýhodnit smlouvy na dobu neurčitou. Po vzoru zákoníku práce lze zavést pravidlo, že po maximálně dvou smlouvách na dobu určitou musí následovat smlouva na dobu neurčitou. Současně je nezbytné provést ochranná opatření, která zajistí, že nájem neporostou rychleji než mzdy – lze se inspirovat zastropováním růstu nájemného v sousedním Německu či Rakousku. Funkčním prostředkem se také ukázala progresivní daň z nemovitostí a zvýhodnění pronajímatelů, kteří budou poskytovat dlouhodobé smlouvy a nebudou zvyšovat nájem o více než 3 % ročně. Možností je rovněž uzákonit právo nájemníka na vlastní investice do úspor (např. výměny oken) a zavést ochranu před navýšením nájmu a zrušením smlouvy, pokud tak učiní.

- **Dlouhodobá politika dostupného bydlení.** Dalším systémovým řešením nedostupnosti bydlení je pak přijetí komplexního zákona o sociálním bydlení, který odstraní bytovou nouzi nejchudších domácností, a státní podpora výstavby cenově dostupného bydlení v obecním či družstevním vlastnictví.

Demokratizace energetiky

- **Komunitní a obecní obnovitelné zdroje.** Novelizací energetického zákona a prováděcích vyhlášek zavést jednoduchá a přístupná pravidla pro zakládání a fungování energetických společenství, které mohou výhledově vyrábět až 79 % spotřeby českých domácností.⁸⁴ Pravidla musí umožnit lidem vyrábět si vlastní elektřinu a sdílet ji mezi členy komunit i pomocí distribuční

soustavy. Pro aplikaci těchto principů je výhodné i vytvoření cenových tarifů, motivujících obyvatelstvo k zakládání takových opravdu demokratických společenství.

- **Remunicipalizace: převod městských tepláren a dalších energetických podniků zpět do vlastnictví samospráv s cílem realizace dekarbonizačního plánu – rozvoj obecní energetiky.** Podpořit města a obce v získávání existujících městských energetických podniků (teplárny či spalovny) zpět do obecního vlastnictví, které obcím umožní příznivě ovlivňovat ceny a podmínky pro odběratele a obecně lépe rozvíjet vlastní obnovitelnou energetiku. Umožnit městům budování vlastních distribučních soustav či odkup částí existujících soustav za účelem rozvoje vlastní obnovitelné energetiky. Podpořit změnu obchodního modelu v teplárenství, aby teplárenské podniky byly nikoliv prodejci tepla jako komodity (dodané energie), ale tepla jako služby (cílového tepelného komfortu) a byly by tak výrazněji motivovány k úsporám.⁸⁵ Vytvořit jako nástroj investic do obecní energetiky státní investiční “Remunicipalizační fond” (ReFond), který bude městům finančně pomáhat výkypem či převodem městské ener-

getiky do vlastnictví samospráv, a podporu podmiňovat komplexními plány dekarbonizace, postavenými na rozvoji úspor a obnovitelných zdrojů (jako jsou solární střechy nebo bioplynové stanice na komunální odpad), po vzoru aktuálních plánů Prahy, Brna či Liberce.

- **Transformace velkých fosilně-energetických firem.** Aktuální tendence k získávání velkých tradičních energetických firem jako je ČEZ (či v aktuálních plánech jeho část) zpět do veřejné kontroly – tedy do 100 % vlastnictví státu – vzbuzuje otázku, jak tyto klíčové veřejné služby lépe spravovat ve prospěch jejich uživatelů a společnosti jako celku. Sledování i jiných cílů než čistě finančního zisku pro akcionáře (i na úkor lidí a přírody) by nutně vyžadovalo změnu jejich právního uspořádání (aktuální forma akciové společnosti to podle zákona o obchodních korporacích neumožňuje). Je na místě promýšlet možnosti jiných právních forem, či úpravy stávající legislativy, které by daly mnohem větší vliv na správu i velkých energetických firem jejich uživatelům (ať už přímo nebo prostřednictvím jejich volebných zástupců) či zaměstnancům, a motivovaly je orientovat se v mnohem větší míře na zajištění čisté a dostupné energie všem.⁸⁶

- 85. Viz → Sklenář: <https://ekolist.cz/cz/publicitika/nazory-a-komentare/oldrich-sklenar-dekarbonizace-teplarenstvi-a-neb-teplo-jako-sluzba>
- 86. Inspirativní příklady pozitivní role 100 % veřejně vlastněných energetických firem pro energetickou transformaci mohou být Uruguay a Kostarika, viz → <https://www.tni.org/es/node/24472>
- 87. SPOT: centrum pro společenské otázky, 2021.
- 88. Viz → <https://www.dustojnamzda.cz/>
- 89. Českomoravská konfederace odborových svazů, 2019. Sance na přibližování českých mezd vyspělé EU. Dostupné z: <https://www.cmkos.cz/cs/obsah/784/studie-cmkos-sance-na-priblizovani-ceskych-mezd-vyspele-eu/170117>
- 90. Viz Friedrich Ebert Stiftung Prag, 2022. Roadmap k důstojným mzdám v Česku. Dostupné z: https://prag.fes.de/fileadmin/user_upload/02_MDM_Roadmap.pdf
- 91. Viz <https://www.globalclimatejobs.org/>

Předlužení, nízké mzdy, nedostatek pracovních sil. Systémové bariéry a možnosti jejich překonání

Navrhovaná opatření mají v tuto chvíli řadu systémových bariér, které mohou jejich realizaci komplikovat. Věnujme se jim, soustředíme další výzkum na cesty k jejich řešení a usilujeme o propojení politiky práva na energii se snahou o jejich překonání.

Prvně provedení transformace brání předlužení, které zásadně omezuje ekonomické možnosti až desetiny Čechů a Čechů. Jen samotné zpřístupnění dotací na zateplování by řadě nízkopříjmových domácností nepomohlo: přidělená dotace by byla zabavena. Snaha o řešení energetické chudoby je tak dalším argumentem, proč realizovat komplexní a důslednou politiku oddlužení včetně řešení příčin: ukončení byznysu s dluhy zrušením institutu soukromých exekutorů a návrat vymáhání dluhů do kompetence soudní moci.⁸⁷

Jiným problémem jsou obecně nízké reálné mzdy a další systémové příčiny fenoménu pracující chudoby. Důstojnou mzdu nedostává v tuto chvíli ani polovina Čechů a Čechů.⁸⁸ Problém přitom netkví ani tak v reálném nedostatku zdrojů, jako ve výrazně nerovném přerozdělování hospodářského přebytku.⁸⁹ Komplexní řešení založená na tlaku na zvyšování mezd (např. ve veřejné správě) či naopak rozšiřování nabídky bezplatných či dostupných veřejných služeb snižujících životní náklady představila Platforma pro minimální důstojnou mzdu.⁹⁰

Na složité překážky může nakonec narážet sama představená politika snižování spotřeby a energetických úspor. Jde zejména o nedostatek materiálů a výrobní kapacity pro jejich produkci, či nedostatek personálních kapacit. Je zapotřebí promyslet a realizovat opatření, která povedou k jejich rozšíření, ať již cestou státních pobídek soukromému sektoru k rozšiřování kapacit (a podporu ideálně cílit na menší lokální firmy či družstva v domácích rukou, stejně jako na výrobu kvalitních, lehce opravitelných produktů s vysokou životností z ekologicky udržitelných či recyklovaných zdrojů), nebo cestou vytváření „klimatických pracovních míst“ (můžeme je vytvořit právě v energetických úsporách) přímo v sektoru veřejném, jak to v zahraničí často navrhuje tematické společné kampaně odborových svazů a ekologických hnutí.⁹¹

3. Závěr: právo na energii jako agenda pro politiku i občanskou společnost

Dnešní energetická krize není přírodní pohromou a nedostatek energie k naplňování základních potřeb není něčím, co by bylo v naší bohaté společnosti nevyhnutelné. Má svůj původ v nastavení našeho energetického systému. Toto nastavení nás dnes činí závislými na vysoké spotřebě špinavých fosilních zdrojů a také na těch, kdo je kontrolují. Koncentruje zdroje v rukou úzké skupiny korporací, přispívá k ekologické devastaci i sociální nerovnosti, a podřizuje zásobování energiemi chaotickým výkyvům špatně regulovaného trhu, na němž jsou uživatelé vydáni na pospas velkým hráčům či spekulantům. Široké skupiny obyvatelstva jsou v tomto uspořádání z přístupu k dostatku energie vyloučeny, nebo jsou nedostatkem trvale ohroženy při ekonomických výkyvech a krizích.

Příčiny energetické chudoby a zranitelnosti nejsou jednoduché: vznikají ze souběhu příliš vysoké spotřeby energeticky neúčinných budov, vysokých cen fosilní energie, deregulace, která umožňuje tržním aktérům vydělávat na úkor spotřebitelů, i z nízkých příjmů v poměru k vysokým životním nákladům, včetně neúnosných cen bydlení. Řešení tak vyžaduje postup, který bude souběžně cílit na překonávání těchto příčin. Naše analýza bere problém, charakterizovaný otázkou „Jak dnes zajistit všem dostatek energie v ekologických mezích?“ vážně, a přichází s promyšlenými návrhy, jež mohou být východiskem pro další výzkum i praxi.

Řešení spočívá ve výrazném snížení množství potřebné energie úsporami a v rozvoji kapacity obnovitelných zdrojů pro její pokrytí při souběžném zajištění přístupu k energii všem nástroji, jako jsou sociální tarify či poukazy. Zahrnuje také investice do energeticky účinného a všeobecně dostupného bydlení, a nakonec demokratizaci kontroly nad energetikou i výnosů z ní prostřednictvím rozvoje obnovitelných zdrojů v rukou občanů a jejich komunit či obcí.

Tyto nástroje jsou propojené a navzájem se podmiňují: jen při snížení spotřeby můžeme pokrýt naše potřeby ekologicky únosným způsobem a vymanit se ze závislosti na drahých fosilních palivech. Decentralizované obnovitelné zdroje umožňují převzít kontrolu nad výrobou a spotřebou, zisky z ní odebrat velkým korporacím, a dát energii v mnohem větší míře do rukou lidem. Právě veřejná kontrola může pomoci zpřístupnit energii všem, ať už prostřednictvím sociálních tarifů nebo úspor.

Výše popsaná opatření se snaží řešit kořeny dnešních krizí. Spojují problém přechodu od fosilních paliv k obnovitelným zdrojům s problémem dostupnosti energie, otevírají politiky práva na energii prostor pro nová spojení, která budou propojovat ekologické a sociální zájmy a potřeby. Prostor pro spojení mezi hnutími usilujícími o řešení klimatické krize s hnutími nájemníků a nájemníků za dostupné bydlení, či pracujících lidí za důstojné mzdy a důstojný život obecně. Výzvou pro politiku i občanskou společnost je taková spojení vytvořit a překonat propasti mezi různými zájmy, které dnes mohou stavět potřeby řešení sociálních a ekologických problémů proti sobě.

**Cesty k právu na energii: čistou, dostupnou,
pro všechny. Nová dohoda pro energetiku**

Autorství textů	Adam Rektor-Polánek, Josef Patočka
Za recenzi textu děkujeme	Ondřeji Paškovi (Hnutí DUHA) a Oldřichu Sklenářovi (Asociace pro mezinárodní otázky).
Redakce:	Barbora Bakošová
Grafika:	von Saten
Sazba:	Kateřina Holá
Korektura:	Jiří Šimčík
	vydal Re-set: platforma pro sociálně-ekologickou transformaci v září 2022
Email	info@re-set.cz
Web	re-set.cz
O re-setu	Re-set je česká organizace, která výzkumem, vzděláváním a prací s veřejností podporuje snahy o udržitelnější a spravedlivější společnost. Promýšlíme a popularizujeme koncepty pro sociální, ekologickou a demokratickou ekonomiku, zkoumáme příčiny sociálních a ekologických problémů a hledáme řešení. Podporujeme iniciativy zdola a spolupracujeme se sociálními hnutími, která usilují o dobrý život pro všechny v různých oblastech. Pomáháme lidem se organizovat a společně prosazovat své zájmy. Jsme součástí kampaně Europe Beyond Coal (Evropa bez uhlí) a v programu Klimatická spravedlnost výzkumem a organizováním podporujeme rychlý konec těžby a spalování uhlí i dalších fosilních paliv a přechod k nové energetice založené na decentralizovaných, demokraticky kontrolovaných obnovitelných zdrojích.
O nové dohodě	Nová dohoda je platforma sociálních a ekologických organizací a hnutí a koalice za spravedlivou transformaci české ekonomiky. Navazuje na stejnojmennou výzvu a programový dokument, jež vznikaly během dvouletého dialogu občanských organizací – od ekologů až po členy a členky odborů – a byly zveřejněny v lednu 2022. Chce spojit občanské organizace a hnutí usilující o spravedlivou sociálně-ekologickou transformaci naší společnosti, a propagovat vizi ekonomiky založené na živé demokracii a uspokojování lidských potřeb v rámci naší planety. Symbolicky spojuje témata a požadavky důstojné práce, kvalitní péče a veřejných služeb a ochrany přírody.
Web	novadohoda.cz Chcete nám pomoci? Staňte se naším dárcem a podpořte nás svým příspěvkem na www.re-set.cz/daruj Děkujeme. Report vznikl v rámci projektu Nová dohoda: zaměřeno na konkrétní politiky, podpořeného Heinrich Boell Stiftung Prag a Friedrich Ebert Stiftung Prag.
ISBN	978-80-908615-2-7

**NOVÁ
DOHODA**

**HEINRICH BÖLL STIFTUNG
PRAHA**
Česká republika | Slovensko | Maďarsko

**FRIEDRICH
EBERT
STIFTUNG**

